

Ko e Fokotu'utu'u ki he Taimi Fe'inasi'aki ki he 2010

'Oku ou 'Ilo 'Oku Mo'ui Hoku Fakamo'uí

"He 'oku ou 'ilo 'oku mo'ui 'a hoku Huhu'i, pea 'e tu'u ia 'i māmani 'i he 'aho fakamuí" (Siope 19:25).

Ngaahi Fakahinohino ki he Taimi Fe'inasi'akí mo e Polokalama 'a e Fānaú 'i he Houalotu Sākalamēnití

Ki he Kau Palesitenisī 'o e Palaimelí mo e Kau Fai Hivá,

'Okú ke ma'u 'a e faingamālie 'i he ta'ú ni ke tokoni 'i 'a e fānaú ke nau ongo'i pea mahino kiate kinautolu 'a e 'ofa lahi 'a hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí 'iate kinautolú. 'E ako 'a e fānaú ke nau 'ilo koe'uhí ko e fatongia 'o Sisū Kalaisí 'i he palani 'a e Tamai Hēvaní, te nau lava ai 'o ma'u 'a e tuí 'iate Ia 'o fakafou 'i he fakamo'oni 'a e Laumālie Mā'oni'oni. 'E ako foki 'a e fānaú 'oku tupulaki 'enau tuí 'i he 'enau tauhi 'a e ngaahi fekaú, tokoni, vahevahe 'a e ongoongolelé, muimui ki he sippinga 'o e Fakamo'uí mo teuteu ki He'ene Hā'ele'anga Ua Maí.

Fakamālō atu ho'omou faivelenga 'i homou fatongiá. 'Oku mau lotua kimoutolu, pea 'oku mau fiamālie 'i ho'omou lava 'o 'ofa 'i he fānaú mo ako'i kinautolu ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí mo tokoni' i kinautolu ke nau mo'ui fakatatau ki hono ngaahi tefito'i mo'oni.

Ko e Kau Palesitenisī Lahi 'o e Palaimelí

Tokoni: 'E tokoni hono fakaafe'i 'o e fānaú ke nau ako mei he ngaahi folofolá ke nau fakatupulaki ai ha'anau 'ofa tu'uloa 'i he folofola 'a e 'Otuá. 'I he uike takitaha palani 'a e ngaahi founa ke fakaafe'i 'a e fānaú ke faka'aonga'i pea ako mei he'enau folofolá. 'E 'i ai e fānaú 'e ni'ihí he 'ikai ke 'i ai ha'anau folofola. Ko e fānaú 'e ni'ihí kuo te'eki ai te nau lava 'o lau-konga. 'E 'oatu 'e he ngaahi 'ekitiviti ako 'i he fokotu'utu'u ko 'ení mo e ngaahi tokoni fakafai-ako 'i he peesi 7, 12 mo e 18 'a e ngaahi fakakaukau ki he founa 'o hono faka'aonga'i 'a e folofolá 'i ho'o faiakó.

Ngaahi Fakahinohino ki he Taimi Fe'inasi'akí

Fakahinohino 'o e Ongongolelé

Faka'aonga'i 'i he uike takitaha 'a e ki'i tohi ko 'ení 'i ho'o teuteu ke faiako 'i he taimi fe'inasi-akí 'i ha miniti 'e 15. Te ke lava 'o fetongi e ngaahi lēsoni fakauiké 'aki e ngaahi nāunau kuo fakangofua 'e he Siasí, hangē ko e Friend pe ko e Liahoná. 'E tokoni 'a e ngaahi fakahinohino ko 'ení ki ho'o palani mo hono fakahoko 'o e ngaahi lēsoní.

'Ofa 'iate Kinautolu 'Okú ke Ako'i. Fakahaa'i ho'o 'ofa ki he fānaú 'aki hono ako honau ngaahi hingoá pea 'ilo e ngaahi me'a 'oku nau manako aí, ngaahi talēnití mo 'enau ngaahi fie ma'ú.

Ako'i e Tokātelinē 'aki 'a e Laumāliē. 'I ho'o teuteu ho'o ngaahi lēsoní, lotu ke ma'u ha fakahinohino pea feinga ke fakamālohia ho'o fakamo'oni ki he ngaahi tefito'i mo'oni te ke ako'i. 'E tokoni 'eni ke ke faiako 'aki 'a e Laumāliē.

Fakaafe'i e Ako Fakamātoató. 'Oku fokotu'utu'u 'a e ki'i tohi ko 'ení ke tokoni' i koe ke ke 'ilo 'oku 'ikai ngata pē 'i he me'a te ke ako'i ka ke 'ilo foki mo e founa hono faiako'i pea fakaafe'i 'a e ako fakamātoató. Te ke faiako'i lelei ange 'a e tokātelinē 'i ha'o muimui ki he ngaahi me'a ko 'eni 'e tolu 'i he lēsoni takitaha:

1. **Fakamahino'i 'a e tokātelinē.** Fakafe'iloaki mahino 'a e tokātelinē 'oku 'amanaki ke ako 'e he fānaú. Fakakaukau ki ha ngaahi founa ke fakahoko ai 'eni 'i he lea mo e fakatātā. (Ki ha ngaahi sippinga, vakai ki he ngaahi lēsoni 'i he uike 'uluaki 'o Mā'así pea mo e uike 'uluaki 'o Siulá.)

2. **Fakamālohia 'a e mahinó.** Fakapapau'i 'oku ma'u 'e he fānaú ha mahino loloto ange ki he tokātelinē mohu founa 'i hono ako'i 'aki kinautolú, 'o hangē ko e hiva'i ha ngaahi hiva, faiva fakatātā mo e lau folofolá.

3. **Poupou'i ke nau mo'ui'aki.** 'Oange 'a e faingamālie ki he fānaú ke nau mo'ui 'aki 'a e tokātelinē. Fakakaukau ki ha founa te nau lava 'o fakahaa'i ai 'enau ongo' pe fokotu'u ha taumu'a 'oku felāve'i mo e tokātelinē.

'Oku 'omai 'e he ki'i tohi ko 'ení 'a e ngaahi lēsoni kakato ki he ni'ihí 'o e ngaahi uike 'i he ta'ú. 'Oku 'oatu 'a e ngaahi fakakaukau ki he ngaahi uike kehé ka 'oku 'ikai ko e lēsoni kakatō ia. Fakalahi 'a e ngaahi fakakaukau ko iá 'aki ha'o ngaahi fakakaukau pē 'āau. Te ke lava 'o ma'u ha ngaahi fakakaukau mei ho'o lau e ngaahi lēsoni kehe 'i he ki'i tohi ko 'ení. 'I he ngaahi Sāpate nimá, faka'aonga'i 'a e taimi ko 'ení ke toe fakamanatu 'a e ngaahi lēsoni kimu'á. 'E lava 'o fakahinohino'i koe 'e he Laumāliē 'i ho'o palani mo teuteu 'i 'a e ngaahi 'ekitiviti ki he ngaahi lēsoní.

Ngāue fakataha mo e fai hivá 'i he taimi 'oku teuteu ai ho'o lēsoní. 'E tokoni ke toe fakamanatu 'a e ngaahi tokātelinē na'á ke ako'i 'i hono hiva'i 'o e ngaahi hivá. 'I he taimi 'e ni'ihí te ke lava 'o fakaafe'i e kau faiakó mo 'enau ngaahi kalasí ke nau tokoni atu 'i ha ngaahi konga 'o hono faiako'i 'o e ongoongolelé.

'Oku 'i ai e ngaahi lēsoni 'e ni'ihí 'oku fokotu'u atu ai ke fakaafe'i mai ha tokotaha lea ke kau 'i he Palaimelí. 'Oku totonu ke ke ma'u 'a e ngofua mei ho'o pisopé pe palesiteni fakakoló kimu'a pea toki fakaafe'i mai 'a e tokotaha ko ia ke kau mai.

‘Oku Mau Tui ki he ‘Otua ko e Tamai Ta’engatá pea ki Hono ‘Alo, ko Sīsū Kalaisí

Hivá: “‘Oku Ou ‘Ilo ‘Oku ‘Ofa Hoku Fakamo‘uí ‘late Au” (peesí 28–29) ‘o e foko-tu‘utu‘u ko ‘ení pe Friend, Oct. 2002, 46–47)

“ ‘Oku mau tui ki he ‘Otua, ko e Tamai Ta’engatá, pea ki Hono ‘Alo, ko Sīsū Kalaisí, pea ki he Laumālie Mā’oni’oni” (Ngaahi Tefito ‘o e Tui 1:1).

Fakalahi‘aki e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatú ‘a ho‘o ngaahi fakakaukau pē ‘a‘aú. Palani ‘a e ngaahi founa ke ‘ilo‘i ai ‘a e tokātelinē ‘e he fānaú pea tokoni ke mahino ia pea nau mo‘uí‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako ai, pea ‘e anga fēfē ‘eku lava ‘o tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Tokoni: *I ho‘o teuteu ho‘o taimi fe‘inasi‘aki, lotu ke ma‘u ha fakahinohino pea fekumi ki he ue‘i ‘a e Laumālié. I ho‘o mateuteu mo fai-ako ‘aki ‘a e Laumālié, te Ne fakapapau‘i ‘a e mo‘oni ‘o e me‘a na‘á ke ako‘i.*

Uike 1: Ko e ‘Otuá ko e Tamai la hoku laumālié.

Fakamahino‘i ‘a e tokātelinē (vakai ki ha lēsoni fakataumu‘á): Faka‘ali‘ali ki he fānaú ha ngaahi kofunima kehekehe pea fakamatala ange ‘oku fōtunga kehekehe ‘a e ngaahi kofunima ko ‘ení hangē pē ko ‘etau fōtunga kehekehe kotoa pē. Fakamatala‘i ange tatau ai pē pe ‘oku anga fēfē ‘etau fōtunga kehekehé, ‘oku tau ma‘u kotoa ha laumālie ‘i hotau sinó pea ‘oku ‘omai ‘e hotau laumālié ‘a e mo‘uí kiate kinautolu. Ke fakatāta‘i ‘ení, tui ha kofunima pea ngaungau ho fanga ki‘i ‘ulu tuhú. Fakamatala‘i ko e kofunimá ‘oku hangē ko hotau sinó pea ko e nimá ‘oku hangē ia ko hotau laumālié. ‘Ai ‘a e fānaú ke nau fanongo ki he tali ‘o e fehu‘i “Ko hai ‘a e Tamai ‘o hoku laumālié?” ‘i ho‘o lau ‘a e ‘uluaki sētesí ‘e ua ‘o e Malakai 2:10. Tohi‘i “Ko e ‘Otuá ko e Tamai ‘o hoku laumālié” ‘i he palakipoé. ‘Ai ‘a e fānaú ke mou lau fakataha ia. Fakamatala‘i ange ‘oku tau kau kotoa pē ki he fāmilí lahi pē ‘e taha—fāmilí ‘a e ‘Otuá.

‘i honau fāmilí. Fakamatala ki he fānaú te nau hiva‘i ha hiva ‘okú ne ako‘i kinautolu fekau‘aki mo honau fāmilí fakalangí mo honau fāmilí ‘i he māmaní. Kole ki ha ki‘i ta‘ahine pē tamasi‘i ke mavahe me‘i he lokí, pea ‘ai ‘a e fānaú ke nau fili ha feitu‘u ke fūfūu‘i ai e fakatāta ‘o ha fāmilí. Fakaafe‘i ‘a e ki‘i ta‘ahine pē tamasi‘i ke foki mai peá ne kumi ‘a e fakatāta ‘o e fāmilí lolotonga ko iá ‘oku hiva‘i ‘e he fānaú ‘a e “Fānaú Au ‘a e ‘Otuá” (THF, 2–3). I he taimi ‘oku mama‘o ai ‘a e tamasi‘i pē ta‘ahiné me‘i he fakatāta, ‘ai ‘a e fānaú ke nau tangutu; ‘i he‘ene ofi ange ki he fakatāta, ‘ai ‘a e fānaú ke nau tu‘u ki ‘olunga. Toe fakahoko pē ia ki he fānaú kehé ‘i he toenga ‘o e taimí. Alea‘i ‘a e pōpoaki ‘o e hivá pea fakamo‘oni ki he mahu‘inga ‘o e ngaahi fāmilí.

Tokoni: *Palani ‘a e ngaahi founa te ke fakamahino‘i ai ‘a e tokātelinē ki he fānaú pea tokoni‘i kinautolu ke mahino pea nau mo‘uí‘aki ia. Fakakaukau ki he founa te ke lava ai ‘o ‘oange ha ngaahi faingamālie ki he fānaú ke:*

Poupou‘i ke nau mo‘uí‘aki (sio ki ha sio‘ata): ‘Ai ‘a e ki‘i ta‘ahine pē tamasi‘i takitaha ke nau fetongitongi ‘i he sio ‘i ha sio‘atá. Talaange kiate kinautolu ko e taimi kotoa pē te nau sio ai ‘i he sio‘atá ‘oku totonu ke nau manatu‘i ‘oku nau sio ki ha fānaú ‘a e ‘Otuá.

- Alea‘i ‘a e tokātelinē.
- Lau ‘a e potufofolola fekau‘aki mo e tokātelinē.
- Fakakaukauloto ki he tokātelinē.
- Hiva‘i ‘a e ngaahi hiva ‘oku felāve‘i mo e tokātelinē.
- Fakahoko ha ‘ekitiviti fakatu‘asino ‘e fekau‘aki mo e tokātelinē.

Fakamālohia e mahinó (hiva‘i ha hiva): Faka‘ali‘ali ha fakatāta ‘o ha fāmilí pea fakamatala ‘i he taimi na‘e ‘omai ai kinautolu ‘e he Tamai Hēvaní ki he māmaní, na‘á Ne ‘omai kinautolu ke tau nofo ‘i ha ngaahi fāmilí. ‘Ai ‘a e fānaú ke hiki honau nimá ki ‘olunga ‘o faka‘ali‘ali mai ‘aki honau fanga ki‘i tuhú ‘a e tokolahi ‘o e kakai

Ngaahi Lēsoni Fakataumu‘á

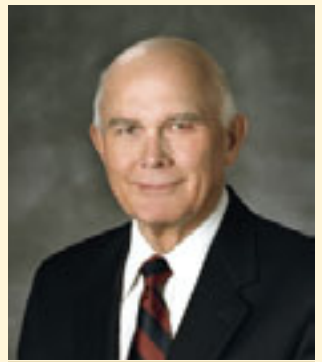
“ ‘Oku felāve‘i ‘a e ngaahi lēsoni fakataumu‘á mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ngaahi me‘a ‘oku ‘ikai lava ke tau sio pe ala ki ai pea mo e ngaahi me‘a fakatu‘asino ‘oku tau angamaheni mo iá” (UMF, 164). ‘E tokoni ki he fānaú ‘a e lēsoni fakataumu‘a ko ‘ení ke mahino kiate kinautolu ‘a e natula ‘o honau laumālié ‘i hono fakafehoanaki ki honau sino fakamatelié.

Uike 2: Sisū Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otuá.

Fakamālohia 'a e mahinó (potufolofola laukongá): Fakapipiki 'a e fakatātā 'e tolu 'i he palakipoé: Papitaiso 'e Sione 'a Sisū, Hā 'a Kalaisi ki he Kau Nifái, mo e 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí. Vahevahe 'a e fānaú ki ha kulupu 'e tolu, pea 'oange ki he kulupu takitaha 'a e taha 'o e ngaahi potufolofola ko 'ení: Mātiu 3:16–17; 3 Nifái 11:6–8; Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:17. 'Ai ke nau alea'i 'a e potufolofolá 'i he'enau ngaahi

kulupú pea lipooti ki he toenga 'o e fānaú 'a e (1) me'a na'e hokó, (2) ko e hā e folofola 'a e Tamai Hēvaní, pea (3) ko e hā 'enau ongo'i 'o kapau na'a nau 'i ai. Fakaafe'i ha ki'i ta'ahine/tamasi'i ke lau 'a e Sione 5:39. Fakamatala'i ange te tau lava 'o ma'u ha fakamo'oni ko Sisū Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otuá 'i he taimi te tau lau ai 'a e folofolá mo lotú.

Tokoni: Na'e pehē 'e 'Eletā Tālini H. 'Oakesi, " 'Oku fie ma'u ke toe lahi ange 'etau faka'aonga 'i 'etau ngaahi himi ke tau uouangataha mo e Laumālie 'o e 'Eiki ke fakatahataha 'i kitautolu, mo tokoni 'i kitautolu ke tau ako 'i mo ako 'etau tokāteline' (i he Conference Report, Oct. 1994, 13; pe Liahona, Sānuali 1995, 14). Fakafehoanaki ki he ngaahi tokoni mo e 'ekitiviti 'i he fokotu'utu'u ko 'ení ke ako ha ngaahi founga kehekehe te ke lava 'o faka'aonga 'i ai 'a e hiva 'i he taimi fe'inasi'aki.

Uike 3 mo e 4: 'Oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi 'iate au.

Fakamālohia e mahinó (va'inga 'i ha va'inga mate 'i 'o ha taha mo hiva): 'Ai 'a e tokotaha tā pianó ke ne tā 'a e 'uluaki fo'i nota 'e ua 'o ha fo'i hiva 'a ia 'okú ne ako'i mai fekau'aki mo e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi 'iate kitautolú, pea tuku ke mate'i mai e he fānaú 'a e fo'i hiva. Tānaki atu 'a e fo'i nota 'e taha kae 'oua kuo mate'i mai 'e he fānaú 'o tonu. Hiva'i fakataha 'a e fo'i hiva pea toki alea'i pe ko e hā 'oku ako'i mai 'e he fo'i hiva 'o fekau'aki mo e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi 'iate kitautolú. Hiki 'i he palakipoé 'a e ngaahi fakakaukau 'a e fānaú. Ngāue'aki e founga tatau ki he hiva fakataha. Fakakaukau ke faka'aonga'i 'a e ngaahi hiva ko 'ení: " 'Oku 'Ofa 'Eku Tamai Hēvaní 'Iate Au" (THF, 16–17), "Fakafeta'i 'e Tamai" (THF, 15), " 'Oku Ongo 'a e 'Ofá" (THF, 42–43), mo e "Fānau Au 'a e 'Otuá" (THF, 2–3).

fānaú 'a e ngaahi fakakaukau na'a ke hiki 'i he palakipoé 'i he 'ekitiviti 'i 'olungá. Fakapipiki fakataha 'i 'a e ngaahi fakatātaá, pea faka'ali'ali kinautolu 'i ha puha fakatātā takai (vakai IUMF, 219) pe veteki kinautolu ke hangē pē 'okú ke toho/milohi (lola'i). 'Ai 'a e tokotaha tā pianó ke ne tā 'a e taha 'o e ngaahi hiva kuo hiki atu 'i 'olungá, kae sio e fānaú.

Poupou'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki (kau 'i ha 'ekitiviti fakatu'asino): Hiki mai e ngaahi sipinga 'e ni'ihī 'o e ngaahi founga 'oku fakahaa'i mai ai 'e he Tamai Hēvaní 'Ene 'ofa kiate kitautolú mo e founga 'oku tau fakahaa'i ai 'etau 'ofa kiate Iá 'i ha la'i pepa mavahe. Fa'o 'a e ngaahi la'ipepá 'i ha poulu, pea tuku ke to'o taha taha 'e he ki'i ta'ahiné pe tamasi'i ha la'ipepa 'e taha. Lau le'olahi 'a e la'ipepa takitaha. Kapau ko ha me'a ia 'oku fakahā mai ai 'a e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate kitautolú, 'ai 'a e fānaú ke hiki honau nima 'e taha ki 'olunga. Kapau 'oku fakahā mai ko 'etau 'ofa ki he Tamai Hēvaní, 'ai honau nima ki honau fatafatá.

Poupou'i ke nau mo'ui'aki (tā fakatātā): 'Oange ki he fānau takitaha ha la'i pepa pea 'ai ke nau tā ha founga 'e taha 'oku nau 'ilo'i ai 'oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi 'iate kinautolu. Mahalo te ke fie 'oange ki he

'Oku sai'ia 'a e fānaú ke mamata ki he'enau ngāue pē 'anautolú. Kapau te ke fa'u ha puha fakatātā takai, 'e malava pē ke toe faka'aonga'i ia ki he ngaahi lēsoni kehē. 'E malava pē 'a e 'ekitiviti ko 'ení 'aki ha'o fakapipiki fakataha 'a e ngaahi fakatātaá ke fa'u 'aki ha ki'i lola faingofua.

Ngaahi Tokoni ma'á e fai hiva

Ke tokoni ki he fānaú ke ako 'a e "Oku Ou 'Ilo 'Oku 'Ofa Hoku Fakamo'uí 'Iate Au" (peesi 28–29) 'o e fokotu'utu'u ko 'ení, fakakaukau ki he me'a ko 'ení:

Faka'ali'ali ha fakatātā 'o e tāpuaki'i 'e he Fakamo'uí e fānau 'a e Kau Nifái, pea talaange ki he fānaú 'a e talanoa 'oku ma'u 'i he 3 Nifái 17:11–24

'i ho'o lea pē 'a'au. Hiva'i 'a e laine 'uluaki 'o e fo'i hiva ki he fānaú, pea fakatāta'i 'a e fo'i lea "feitu'u faka'ofa'ofa" (hangē ko hano fakamafao atu ho ongo nimá). 'Ai 'a e fānaú ke nau hiva'i pea fakatāta'i fakataha mo koe. Fakaafe'i 'a e fānaú ke nau fakakaukau ki ha fakatātā ke 'alu fakataha mo e laine takitaha 'o e hiva. Pea hiva'i mo fakatāta'i fakataha.

Ko Hoku Fakamo‘uí mo Hoku Huhu‘í ‘a Sīsū Kalaisi

Hivá: “Na‘á Ne Fekau Hono ‘Aló”
(*THF*, 20–21)

“He na‘e ‘ofa pehē ‘a e ‘Otuá ki māmani, na‘á ne foaki hono ‘Alo pē taha na‘e fakatupú, ko‘uhí ko ia kotoa pē ‘e tui kiate iá ke ‘oua na‘a ‘auha, kae ma‘u ‘a e mo‘ui ta‘engatá” (Sione 3:16).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatú ‘aki ha‘o fakakaukau pē ‘a‘au. Palani ha ngaahi founa ke fakamahino‘i‘aki ‘a e tokātelinē ki he fānaú pea tokoni ke mahino pea nau mo‘uí‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me‘a ‘e fakahoko ‘e he fānaú ke nau ako aí, pea mo e founa te u lava ‘o tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumāliē?”

Tokoni: ‘E toe mahino lelei ange ki he fānaú ‘a e ngaahi tokātelinē ‘i he taimi ‘oku nau fetaulaki ai mo ha me‘a kuo nau ‘osi ‘ilo‘i. ‘I ho‘o kamata ‘a e lēsoni takitaha, toe fakamanatu ‘a e tokātelinē na‘e ako‘i ‘i he uike kimu‘á pea fakafehokotaki ia ki he fo‘i mo‘oni ‘okú ke ako‘i ‘i he ‘aho ko iá.

Ako ‘o fakafou ‘i hono Fakatāta‘i mo e Ngaungaué

‘E ako vave ange ‘e he fānaú pea nau manatu‘i fuoloa ange ‘i he taimi ‘oku ngaue ai honau sinó.

Uike 1: Ko hoku Fakamo‘uí mo hoku Huhu‘í ‘a Sīsū Kalaisi

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (mamata ‘i he ngaahi fakatāta‘a mo lau e folofolá): Fokotu‘u takai ‘i he lokí ‘a e ngaahi fakatātā ‘o e ‘Oho-mohe Faka‘osí, Kalaisi ‘i Ketisemani, ko e Tutukí, pea mo e Toetu‘ú. Tuhi ki he ngaahi fakatāta‘a pea fakamatala ki he fānaú ko e ngaahi me‘a ‘eni ne hoko mei he uike faka‘osi ‘o e mo‘ui ‘a e Fakamo‘uí. Fakamatala ki he fānaú te ke lau ha potufolofola ‘a ia ‘oku ‘alu fakataha mo e taha ‘o e ngaahi fakatāta‘a. Kole ange kiate kinautolu ke nau fakalongolongo ‘o fakakaukau fekau‘aki mo e fakatātā ‘oku hoa

mo e potufolofolá. Lau ‘a e Luke 22:13–14, 19–20. ‘Ai ‘a e tokotaha kotoa pē ke tu‘u pea hanga ki he fakatātā ‘oku hoa mo e potu folofolá. Alea‘i ‘a e me‘a ‘oku hoko ‘i he fakatāta‘a. Toe fai ‘a e me‘a tatau ki he ngaahi fakatātā kehé (Ketisemani: Luke 22:39–44; Tutukí: Luke 23:33–34, 46; Toetu‘ú: Sione 20:11–18). Hivá ‘i ha hiva hangē ko e “Na‘á Ne Fekau Hono ‘Aló” (*THF*, 20–21) pe “‘Oku Mo‘ui ‘Eku Tamai” (*THF*, 8). Fakamo‘oni na‘e pekia ‘a Sīsū ma‘a-tautolu ka tau lava ‘o toe nofo fakataha mo e Tamai Hēvani.

Uike 2 mo e 3: ‘E fakamo‘ui ‘a e fa‘ahinga kotoa pē ‘o e tangatá, fakafou ‘i he Fakalelei ‘a Sīsū Kalaisi.

Fakamahino‘i ‘a e tokātelinē (ako ma‘u-loto ha tefito ‘o e tui): Hiki ‘i he palakipoé ‘a e tefito ‘o e tui hono tolú pea fakaafe‘i ‘a e fānaú ke angimui atu kiate koe. Fakamatala nounou ‘a e ngaahi fo‘i lea ‘e ni‘ihi ‘oku ‘ikai ke mahino ki he fānaú. (Hangē ko e, Fakalelei ko e me‘a ia na‘e fakahoko ‘e Sīsū ‘o malava ai ke tau fakatomala pea toe foki ki he ‘Otuá.) Tamate‘i ‘a e fo‘i lea ‘e taha pe ua pea toe lea fakataha ‘aki ia. Toe fai ia ke tokoni ke ma‘uloto ‘e he fānaú.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (fakatāta‘i ha talanoa): Fai ‘a e talanoa ko ‘eni pea faka-afe‘i ‘a e fānaú ke nau tu‘u ‘o fakatāta‘i ia fakataha mo koe. “Ko ha tangata ‘oku luelue he halá (luelue tu‘uma‘u). Na‘á ne to ki ha luo loloto (tangutu ki lalo). Na‘á ne feinga mo feinga ka na‘e ‘ikai pē lava ‘o kaka ki tu‘a (‘ai pē ke pehē ‘okú ke feinga ke ke kaka ki tu‘a). Na‘á ne ui tokoni (ui le‘osi‘i ki ha tokoni). Na‘e toe lue mai ha tangata kehe ‘i he hala tatau. Na‘á ne fanongo

ki he tangi ui tokoni 'a e tangatá (*toe ui le'osi'i ki ha tokoni*). Na'á ne tukuhifo ha sitepu ki he loto luó. Na'e kaka hake leva 'a e tangatá 'i he sitepú mei he loto luó (*fakatāta'a'i e kaka hake 'i ha sitepu*). Na'e fakahaofi 'a e tangatá." Alea'i pe na'e ongo'i fēfē nai 'a e tangatá 'i he taimi na'á ne 'i he loto luó a'í mo e taimi ko ia na'e fakahaofi ai íá. Talaange ki he fānaú ko e taimi ko ia 'oku tau fakahoko ai e me'a 'oku halá pe faiangahalá, 'oku hangē ia ko e tō ki ha loto loloto 'a ia he 'ikai ke tau lava pē kitautolu 'o kaka ki tu'a. Faka'ali'ali ha fakatātā 'o Sīsū pea fakamatala ki he fānaú, hangē ko e tokoni 'a e tokotaha ki he tangata he luó, 'e lava ke tokoni mo fakahaofi kitautolu 'e Sīsū Kalaisi ka tau lava ai 'o toe foki 'o nofo fakataha mo 'etau Tamai Hēvaní.

Poupou'i ke mo'ui'aki (laukonga pea alea'i ha potufofolo): Fakaafe'i 'a e fānaú ke lau 'a e 'Alamā 7:11–12 pea vakai ki he me'a na'e fakahoko 'e Sīsū ma'atautolú. Kole ki ha fānaú 'e ni'ihi ke vahevahe 'a e ngaahi me'a kuo nau ma'ú. Fakamatala ki he fānaú 'oku mahino kia Sīsū 'a e taimi 'oku tau ongo'i mamahi, lotomamahi, manavahē pe puke a'í. Te Ne lava 'o tokoni'i kitautolu ke tau ikuna'i 'a e ngaahi faingata'a ko 'ení. Hiki 'a e ngaahi me'a ko 'ení 'i he palakipoé:

Uike 4: Na'e toetu'u 'a Sīsū Kalaisi, pea 'e pehē foki mo au.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (sio fakatātā pea va'inga mate'i mai): Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea 'oange ki he kulupu takitaha ha fakatātā 'o ha me'a na'e hoko fekau'aki mo e Toetu'u (hangē ko 'ení, te ke lava 'o faka'aonga'i 'a e ngaahi fakatātā 'o e Tutukí,

Ngaahi tokoni ma'á e fai hiva

Ke tokoni ke ako 'e he fānaú 'a e "Na'á Ne Fekau Hono 'Aló" (*THF*, 20–21), fakakaukau ki he me'a ko 'ení:

- 'I he taimi te mou hiva'i a'í, 'ai 'a e fānaú ke nau lau honau 'ulutuhú pe 'e tu'o fiha 'enau hiva'i 'a e konga lea "Na'á Ne Fekau Hono 'Aló" pe 'ai kinautolu ke nau tu'u 'i he taimi

'Oku ou hounga'ia 'i he Fakamo'uí koe'uhí

'E tokoni'i au 'e he Fakamo'uí ke _____.

Fakaafe'i ha fānaú 'e ni'ihi ke nau vahevahe mai, pē 'e anga fēfē 'enau faka'osi 'a e ngaahi sētesi ko 'ení, pe 'ai e fānaú kotoa ke nau vahevahe 'enau ngaahi talí pea mo e tokotaha 'i honau tafa'akí.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (toe fakamanatu 'a e ngaahi talanoa 'i he folofolá):

Fakamatala ki he fānaú 'oku lahi 'a e ngaahi talanoa 'i he folofolá 'o ha kakai na'e tāpuekina kinautolu koe'uhí ko e Fakalelé. Vahevahe ha ni'ihi 'o e ngaahi talanoa ko 'ení. Ngaahi talanoa faingofua kau ai e 'Alamā ko e Si'í (vakai, 'Alamā 36:5–27), Paula (vakai, Ngāue 8:1–3; 9:1–20), mo 'Īnosi (vakai, 'Īnosi 1:1–8). Hili hono fai ha talanoa, toe fakamanatu ia mo e fānaú. Tolongi ha ki'i la'ipepa kuo nususini'i ki ha taha 'o e fānaú pea kole ange ke ne talamai ha me'a 'e taha fekau'aki mo e talanoá. 'Ai 'a e ki'i tamasi'i/ta'ahiné ke ne tolongi fakafoki atu 'a e la'ipepá kiate koe. Hokohoko atu pē kae 'oleva kuo 'oatu 'e he fānaú 'a e konga mahuinga taha mei he talanoá. Vahevahe ho'o fakamo'oni fekau'aki mo e Fakalelé.

telio 'o Kalaisí, fonualoto 'oku 'ikai ha taha 'i ai, Mele mo e 'Eiki kuo toetu'u, pea mo e faka'ali'ali 'e Sīsū Hono ngaahi kafó ki He'ene kau ākongá). Fakamatala'i ange kiate kinautolu ke 'oua te nau 'ai ke sio e ngaahi kulupu kehé 'i he'enu fakatātā. 'Ai 'a e kulupu takitaha ke 'omai ha fanga ki'i faka'ilonga ke tokoni ki he fānaú kehé hono mate'i e me'a na'e hoko 'i he fakatātā. 'I he taimi 'e tonu ai 'enau mate'i, faka'ali'ali 'a e fakatātā ki he ngaahi kulupu kehé. Fakamatala'i ange koe'uhí na'e toetu'u 'a Sīsū Kalaisi, te tau toetu'u kotoa pē.

Tokoni: 'Oku ako 'a e fānaú 'i he ngaue holo honau sinó mo e 'ekitivitií. Fakakau kinautolu 'i he talanoa 'okú ke fai 'aki ha'oku-ange ke nau fakatātā 'i e talanoá 'aki ha fakatātā faingofua pea nau ngaungaue foki. Hili ha 'ekitivitií, te ke lava 'o tokoni kiate kinautolu ke nau teuteu ki he ako hokó 'aki ha'omai kinautolu 'i he loto'apasia ki he faka'osinga 'o e 'ekitivitií pe va'ingá. Hangē ko 'ení, 'ai 'a e fānaú ke nau hiva 'i māmālie ha ngaahi laine 'o ha hiva, pe folahi ho nimá 'i mu'a 'iate koe pea fakaafe'i 'a e fānaú ke nau sio kiate koe lolotonga 'enau hiva. Ko e vāofi ange ho nimá, ko e le'osi'i ange ia 'enau hiva. Fakamālō kiate kinautolu koe'uhi ko 'enau 'apasiá.

'Oku manako 'a e fānaú ke nau kau 'i he akó.

'I ho'o palani ho'o taimi fē'insi'akí, fakakaukau ki ha ngaahi founga ke fakakau ai ha fānaú tokolahi ange 'i he ngaahi 'ekitivitií akó. Hangē ko 'ení, ko e 'ekitivitií ko 'ení 'oku kau ki ai ha ki'i kulupu si'isi' 'o e fānaú kae 'ikai ko ha toko taha pē pe toko ua fakafō'ituitui.

‘Oku Folofola mai ‘a e ‘Otuá ‘i He‘ene Kau Palōfitá

Hivá:
“Muimui He Palōfitá”
(THF, 58–59)

“O hangē ko ‘ene folofola ‘i he ngutu ‘o ‘ene kau palōfita mā‘oni‘oní, na‘e ai talu ‘a e tupu‘anga ‘o māmani” (Luke 1:70).

Fakalahi ‘aki e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatu heni há‘o fakakaukau pē ‘a‘au. Palani ‘a e ngaahi founa ke fakamahino‘i ai ‘a e tokātelinē ki he fānaú pea tokoni‘i kinautolu ke mahino pea nau mo‘ui‘aki. Fehu‘i hifo pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako aí, pea ‘e founa fēfē há‘aku lava ‘o tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Tokoni: ‘E ongo‘i ‘e he fānaú ‘a e Laumālié ‘i he‘enau vahevahe ‘a e mahino ‘oku nau ma‘u ki he ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongo-lelei. Te nau lava ‘o vahevahe ‘a e me‘a kuo nau akó ‘i he‘enau ngaahi leá, ngāuē mo e hivá.

Uike 1: ‘Oku uiui‘i ‘e he ‘Otuá ‘a e Kau Palōfitá.

Fakapapau‘i ‘a e tokātelinē (ngaahi fo‘i lea ‘oku fokotu‘u fakamoveteveté): Hiki ‘a e ngaahi fo‘i lea ko ‘ení ‘i ha la‘i pepa mavahevahe: ‘Oku uiui‘i ‘e he ‘Otuá ‘a e kau palōfita. ‘Oange ‘a e ‘ū la‘i pepá ki he fānaú ‘e toko nima. Fokotu‘utu‘u ‘a e fānaú ‘i mu‘a ‘i he Palaimelí ‘o ‘ikai ‘i he‘ene hokohoko totonú. Fakaafe‘i ‘a e fānaú kehé ke toe fokotu‘utu‘u ‘a e ngaahi fo‘i leá ki honau hokohoko totonú. Lau fakataha ‘a e sētesí.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (lau e folofolá): Teuteu ha fanga ki‘i faka‘ilonga fekau‘aki mo e founa na‘e ui ai ‘e he ‘Otuá ‘a Mōsese, Lihai mo Siosefa Sāmitá. Hangē ko ‘ení, ko e faka‘ilonga fekau‘aki mo Mōsese ko e: “Na‘e ui au ‘e he ‘Otuá ‘i he‘ene folofola kiate au mei ha ‘ulu‘akau vela”; “Na‘e ui au ‘e he ‘Otuá ke u tohi ‘a e ‘uluaki tohi ‘e nima ‘o e Tohi Tapú”; “pea “Na‘e ui au ‘e he ‘Otuá ke tatakí Hono kakaí mei ‘Isipite.” Fili ha ki‘i fānaú ‘e toko tolu ke nau fakafofonga‘i ‘a e kau palōfita ko ‘ení, pea fakaafe‘i kinautolu ke nau ‘oange ha ngaahi faka‘ilonga ki he kau Palaimelí. Fakaafe‘i ‘a e fānaú ke hiki honau nimá ‘i he taimi ‘oku nau fakakaukau ‘oku nau ‘ilo‘i pe ko hai ‘a e palōfita ko iá. ‘Ai ‘a e fānaú ke nau tali

fakataha. Hili ‘enau fakapapau‘i ‘a e palōfita takitaha, lau ha potufolofola fekau‘aki mo e palōfita ko iá (Mōsese: ‘Ekesōtosi 3:4–5; Lihai: 1 Nifai 1:5–6; Siosefa Sāmita: Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:16–17). Fakamatala‘i kiate kinautolu na‘e ui ‘a Mōsese ‘e he ‘Otuá, na‘e uiui‘i ‘a Lihai pea mo Siosefa Sāmita. Fakamatala‘i ki he fānaú ko e kotoa ‘o e kau palōfita na‘e uiui‘i ‘e he ‘Otuá.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (alea‘i mo fakatāta‘i ‘a e ngaahi fakakaukau): Fehu‘i ki he fānaú, “Ko hai hotau palōfita ‘i he ‘aho nī?” Faka‘ali‘ali ha fakatātā ‘o e Palesiteni lolotonga ‘o e Siasí. Fakamatala‘i ange na‘e ui ia ‘e he ‘Otuá. ‘Ai ‘a e fānaú ke nau alea‘i ‘i he ngaahi kulupu fakakalasi pē ‘e ange fēfē ‘enau lava ‘o muimui ‘i he palōfita lolotonga. Fakaafe‘i ha ki‘i ta‘ahine/tamasi‘i mei he kalasi takitaha ke nau omi ki mu‘a ‘o fakatāta‘i ha me‘a ‘e taha na‘a nau alea‘i ‘i he‘enau kulupú. Fakaafe‘i ‘a e fānaú kehé ke nau mate‘i pe ko e hā ‘oku fakatātā‘i. Kole ange ki he ki‘i ta‘ahiné/tamasi‘i ke vahevahe ‘a e founa ‘e hanga ai ‘e he muimui ki he palōfita ‘i he founa ko ‘ení ‘o faitāpuekina ‘ene mo‘uí.

Uike 2: Fakamo‘oni ‘a e Kau Palōfitá kia Sisū Kalaisi.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (sio ki he ngaahi fakatāta‘i mo lau e folofolá): Kimu‘a ‘i he taimi fe‘inasi‘akí, fokotu‘u

ha fakatātā ‘o Sisū Kalaisi ‘i he palakipoé pea fakapuluki ‘a e fakatāta‘i ‘aki e ngaahi fakatātā ‘o e kau palōfita ko ‘ení: ‘Isaia, Sione Papitaiso, Nifai mo Sosefa Sāmita. Vahe ‘a e taha ‘o

Fakamahino‘i ‘a e Ngaahi Tokātelinē

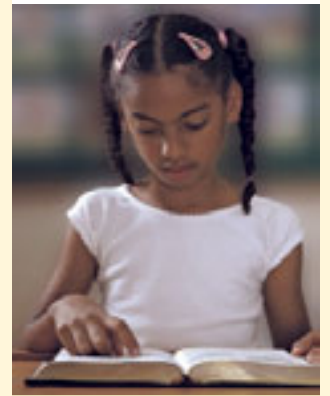
Fakamahino‘i ‘a e tokātelinē ‘okū ke ako‘i ‘i he taimi ‘okū ke fai ai ha ‘ekitiviti. ‘E tokoni ‘eni ke mahino ange ki he fānaú pea nau mo‘ui ‘aki.

[Lomi‘i ‘i heni ke ma‘u ‘a e ngaahi kaati ‘oku hiki ai e leá.](#)

e ngaahi folofola ko 'ení ki he kalasi takitaha: 'Īsaia 9:6; Ma'ake 1:6–8; 2 Nifai 25:26; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 76:20–24. 'Ai 'a e fānaú ke nau lau 'a e potufofolá fakataha mo 'enau kalasi pea kumi pe ko hai 'a e palōfita 'oku fakamo'oni pea ko e hā 'ene fakamo'oni fekau'aki mo Sīsū Kalaisi. 'Ai 'a e kalasi 'e taha ke nau tuhu ki he

fakatātā 'o e palōfita ne nau lau fekau'aki mo iá pea vahevahe ki he Palaimelí 'a e me'a ne nau akó. To'o 'a e fakatātā 'o e palōfita ko iá mei he palakipoé. Toe fai pē me'a tatau ki he kau palōfita 'e toko tolu kehé. Tuhu ki he fakatātā 'o Kalaisi pea fakamatala'i ki he fānaú ko e kau palōfita kotoa pē 'oku nau fakamo'oni kia Sīsū Kalaisi.

Tokoni: Ko hono 'ai 'a e fānaú ke nau lau mei he'enau folofolá 'okú ne toe fakamamafa'i ai 'a e mahu'inga 'o e folofolá pea 'okú ne fakaafe'i 'a e Laumālie. Kapau 'e fai-ngamālie, fakaafe'i 'a e fānaú ke nau kumi fakataha mo koe ha fakamo'oni fakafolofola pē 'e taha. Te ke lava 'o tokoni ki he fānaú hono kumi e fakamo'oni fakafolofolá 'aki hono 'oange 'a e fika 'o e pēsi pea tuhu ki he vēsí 'i ho'o folofolá. Faka-kaukau ke mou lau fakataha le'o lahi 'a e vēsí.

Tokoni: I he mahinā ni kuó ke faka'aonga'i 'a e ngaahi founga fakafai-ako ko 'ení. fokotu'utu'u e ngaahi fo'i leá ki he hokohoko totonú, lau 'a e folofolá, alea'i mo fakatā-taa'i ha ngaahi fakakaukau, mamata he ngaahi fakatātaá, kau 'i he ekitiviti fakatu'asinó, pea toe fakamanatu e ngaahi ekitiviti kimu'á. Vakai ki ha ngaahi founga te ke lava 'o faka'aonga'i ai e ngaahi founga ko 'ení 'i he ngaahi lēsoni kehé.

Uike 3: 'Oku 'i ai 'a e Malu'anga 'i he muimui ki he palōfita.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (ko e kau 'i ha 'ekitiviti fakatu'asinó): Faka'ali'ali ha fakatātā 'o Mōsesē pea fakamatala'i ko Mōsesē ko ha palōfita 'a ia na'á ne tataki hono kakaí mei he nofo pōpulá. Fakamatala'i ange na'e nofo pōpula 'a e kau 'Isilelí kia Felo, ko e tu'i 'o 'Isipité, pea folofola 'a e 'Eikí kia Mōsesē ke ne tataki kinautolu ke nau mavahe mei 'Isipite (vakai 'Ekesōtosi 3:10). Fai 'a e talanoa mei he tohi 'a 'Ekesōtosi 14, pea fakaafe'i 'a e fānaú ke nau fakatāta'i fakataha mo koe. Hangē ko 'ení: "Na'e muimui 'a e kakaí kia Mōsesē 'i he toafá (hue tu'u ma'u). Na'a nau ha'u ki he tahí (ai e nimá ke hangē ha peai). Na'e sio ki mui 'a e kakaí (sio ki mui) pea nau sio 'oku muimui ange 'a Felo mo 'ene kau taú (ai e lé'o 'o

e fanga hoosi 'oku lelé 'aki ho'o taa'i ho alangá). Na'a nau ilifita (fakahaa'i ho'o ilifia)." Lau 'a e 'Ekesōtosi 14:13, pea hoko atu 'a e talanoá. "Na'e folofola 'a e 'Eikí kia Mōsesē ke hiki hake hono tokotokó (ai pē ke pēhē 'okú ke hiki hake ha tokotoko), pea fakamavae ua 'a e tahí (fakamafao atu ho ongo nimá). Na'e muimui atu e kakaí 'ia Mōsesē 'i he kelekele mōmoá 'o hao ki he tafa'aki 'e tahá (hue tu'u ma'u). I he taimi na'e feinga ai 'a e kau tau 'a Feló ke muimui 'iate kinautolú, na'e folofola 'a e 'Eikí kia Mōsesē ke mafao atu hono nimá, pea na'e toe foki fakataha mai 'a e vaí (fakataha'i e ongo nimá). Na'e melema 'a e kau tau 'a Feló 'i he tahí. Na'e hao 'a e kakaí koe'uhí na'a nau muimui ki he palōfita."

Ko e hā 'a e me'a 'e fai' e he fānaú ke nau ako aí?

I ho'o fai e fehu'i ko 'ení 'i ho'o teuteu e ngaahi ekitiviti 'e tokoni ia ki he ako 'a e fānaú 'o fakafou 'i he'enau kau he ekitiviti. Hangē ko 'ení, 'i he la'itā ko 'ení 'oku fakatāta'a'i 'e he fānaú 'a e talanoa 'o Mōsesē 'i he'ene fakamavaeua 'a e Tahí Kulokulá.

Uike 4: 'Oku folofola mai 'a e 'Otuá 'o fakafou 'i he kau palōfita.

Fakakaukau ke toe fakamanatu 'a e ngaahi tokāteline na'e ako 'e he fānaú 'i he māhina ní lolotonga e taimi fe'inasi'akí. Hangē ko 'ení, te ke lava 'o:

- Toe fakahoko pe fakalahi 'a e ni'ihhi 'o e ngaahi ekitiviti kuo fai 'i he ngaahi taimi fe'inasi'aki kimu'á.
- Faka'ali'ali ki he fānaú ha la'itā 'o e palōfita he 'aho ní pea talaange, "Kapau 'okú ke 'ilo

pe ko hai 'ení, hiki ho nimá ki 'olunga." Kole ki he fānaú ke nau fanafana ki he toko taha 'i hono tafa'akí 'a hono hingoá. Fakaafe'i 'a e fānaú 'e ni'ihhi ke nau vahevahe 'enau ongo fekau'aki mo e palōfita.

- Hiva'i 'a e tau 'o e fo'i hiva "Muimui He Palōfita" (THF, 110–11) lolotonga ia 'oku fakatā-taa'i 'e he fānaú 'a e ngaahi me'a te nau fai ke muimui ki he palōfita.

Na‘e Toe Fakafoki Mai ‘e Sīsū Kalaisi ‘a e Kakato ‘o e Ongongoleleí ‘ia Siosefa Sāmita

Hivá: “Ko e Siasi ‘o Sīsū Kalaisi”
(THF, 48)

“Oku mau tui ki he ngaahi lakanga tatau ko ia na‘e fokotu‘u ‘i he Siasí ‘i he kuonga mu‘á” (Ngaahi Tefito ‘o e Tuí 1:6).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau kuo ‘oatu hení ‘aki há‘o fakakaukau pē ‘a‘au. Palani ‘a e ngaahi founa ke fakamahino‘i ai ‘a e tokāteliné ki he fānaú pea tokoni‘i kinautolu ke mahino pea ke nau mo‘u‘aki. Fehu‘i hifo pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako ai, pea ko e hā e founa te u lava ‘o tokoni‘i ai kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Tokoni: ‘Oku hanga ‘e he vahevahe fakakulupú ‘o faka‘atā ke tokolahi ange ‘a e fānau ke kau maí. Fakakaukau ki he tokolahi ho‘o Kau Palai-melí pea ko e ngaahi kulupu ‘e fiha ‘e fie ma‘u ke lava kau kotoa e fānaú ‘i he ‘ekitivitii (vakai, uike 1).

Uike 1: Na‘e hā ‘a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi kia Siosefa Sāmita.

Fakamahino‘i ‘a e tokāteliné (lau ‘a e potufolofolá): Fakamatala ki he fānaú na‘e fokotu‘u ‘e Sīsū Kalaisi Hono Siasí ‘i he taimi na‘á Ne nofo ai ‘i he māmaní. ‘Oku tau ui ‘a e siasi ko iá ‘i he ‘ahó ni ko e “Siasi Motu‘á.” Fakamatala‘i ange na‘e ‘ikai fuoloa mei he pekia ‘a Sisuú, na‘e to‘o ‘Ene ongoongoleleí mei he māmaní, pea ‘i he ngaahi ta‘u lahi kimui ní na‘á Ne toe fakafoki mai ‘a e ongoongoleleí ‘ia Siosefa Sāmita. Teuteu‘i ‘a e ngaahi kupu‘i lea ‘e faá, ‘oku hiki ai e ngaahi sētesi ko ‘ení takitaha:

1. Na‘e lau ‘e Siosefa Sāmita ‘i he Tohi Tapú, “Ka ai hamou taha _____, ke kole ‘e ia ki he ‘Otuá.” (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:11)
2. Na‘e ‘alu ‘a Siosefa Sāmita ki he _____ ke _____. (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:14)
3. Na‘e mamata ‘a Siosefa ki ha pou _____ fe‘unga tonu mo hono ‘ulú. (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:16)

4. Na‘e tuhu ‘a e Tamai Hēvaní kia Sīsū Kalaisi mo pehē, “Ko Hoku _____.” (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:17)

Vahevahe ‘a e fānaú ki ha ngaahi kulupu ‘e fā pea ‘oange ha ngaahi kupu‘i lea ki he kulupu takitaha. Fakaafe‘i kinautolu ke lau ‘a e folofolá ke kumi ‘a e ngaahi fo‘i lea ‘oku puliá. ‘Ai ke nau fanafana ‘a e talí ‘i he ‘enua kulupú kae ‘ikai ko hono fakafonu ‘a e ‘atā ‘i he la‘i pepá. ‘Ave leva ‘enua kupu‘i leá ki he kulupú ‘e tahá, pea fai pehē kae ‘oua leva kuo ma‘u kotoa ‘e he kulupu takitaha ‘a e ngaahi talí. (Ngaahi Talí: 1. ‘oku masiva ‘i he potó; 2. vao‘akaú, lotu; 3. maama; 4. ‘Alo ‘Ofa‘angá)

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó: Fakakaukau ke faka‘aonga‘i e ngaahi ‘ekitivitii, ngaahi fakatātā mo e tamapua louhi‘inima mei he tohi lēsoni ‘a e nesilii, *Vakai Ki Ho‘omou Fānau Īkí*, ke tokoni ke mahino ki he fānaú na‘e hā ‘a e Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi kia Siosefa Sāmita (vakai, peesi 88–91).

Fakamahino‘i ‘a e Ngaahi Tokāteliné

Fakamahino‘i lelei ‘a e tokāteline ‘okú ke ako‘i. ‘Oku tokoni ‘eni ke mahino ki he fānaú pea nau mo‘ui ‘aki ia. Fakakaukau ki ha ngaahi founa ‘e lava ai ‘a e fānaú ‘o sio ki he ngaahi lea ‘o e tokāteliné pea nau tukupā ke manatu‘i.

Uike 2: Na‘e liliu ‘e Siosefa Sāmita ‘a e Tohi ‘a Molomoná ‘aki e mālohi ‘o e ‘Otuá.

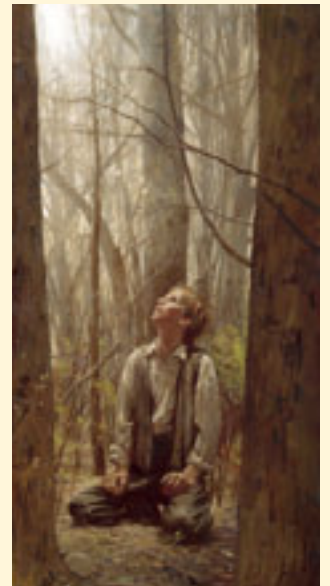
Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (lau mo alea‘i ha potufolofola): Tohi‘i ‘a e mālohi ‘o e ‘Otuá ‘i

T = ♥	L = ♦	O = ♣
I = *	M = ▲	O = ▶
H = ●	E = ✕	U = ■
Á = 🌸	Ā = ✓	

he palakipoé ‘o faka‘aonga‘i ha faka‘ilonga (hangē ko‘ení, te ke lava ‘o fetongi ‘a e mata‘itohi takitaha ‘aki ha faka‘ilonga). Kole pē ‘e lava ‘e ha taha ‘o lau ‘a e pōpoakí. Hiki ha ‘kí ‘i he palakipoé ‘a ia ‘oku fakahaa‘i mai ai ‘a e mata‘itohi ‘oku fetongi ‘e he ngaahi faka‘ilongá, pea ‘ai ‘a e fānaú ke nau ngāue ‘i he ngaahi kulupu ke faka‘uhinga‘i ‘a e pōpoakí. (Fakamanatu ki he fānaú ke ‘oua te nau tala ‘a e talí.) Lau fakataha ‘a e kongá leá. Lau ‘a e Tokāteline mo e Ngaahi Fua-kavá 1:29. Fakamatala‘i kiate kinautolu na‘e ‘ikai mei lava ‘e Siosefa Sāmita ‘o lau ‘a e me‘a na‘e hiki ‘i he lau‘i peleti koulá ta‘e kau ai e tokoni ‘a

e 'Eikí. Fakaafe'i 'a e fānaú ke vahevahe 'a e me'a 'oku nau 'ilo'i fekau'aki mo e founa na'e malava ai 'e Siosefa Sāmita ke liliu 'a e Tohi 'a Molomoná.

Fakaafe'i 'a e ni'ihī 'o e fānaú ke nau vahevahe 'a e me'a 'oku nau ongo'i fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná.

Tokoni: 'Oku 'ikai totonu ke fakatāta'a 'i 'a e Tamai Hēvani mo Sisū Kalaisi 'i ha tulama.

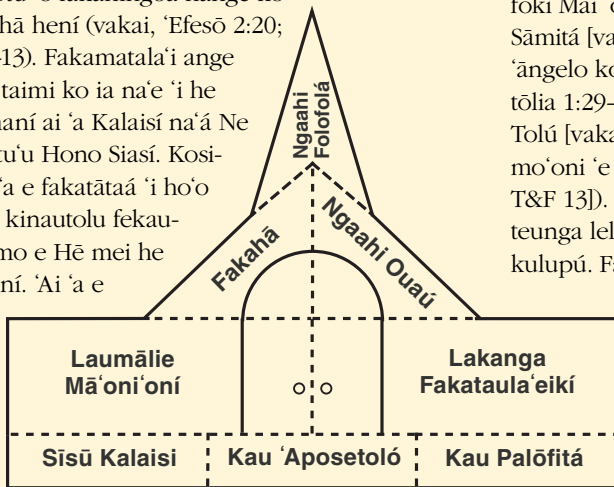
Fakakaukau ke faka'aonga 'i ha fakatātā tatau mo 'eni 'i he 'ekitivitī ko 'eni. Kapau 'oku lahi ho'o Kau Palaimelī, 'ai ke fakakakato 'e he fānaú 'a e 'ekitivitī ko 'eni 'i ha ngaahi kulupu iiki.

Tokoni: *Fakakau 'a e ngaahi hiva 'a e Palaimelī 'i ho'o faiakó. 'E tokoni 'eni ki he fānaú ke nau manatu 'i 'a e me'a kuo ako 'i. "Oku tau lava 'o ongo 'i pea vave ange 'etau akó 'o fakafou 'i he hivá . . . ha ngaahi me'a fakalaumālie ne mei tuai ange 'etau akó 'i ha founa kehe" (Poiti K. Peeke, 'i he IUMF, 50).*

Uike 3 mo e 4: Na'e toe fakafoki mai 'a e ongoongolelei 'e Sisū Kalaisi 'o fakafou 'ia Siosefa Sāmita.

Fakamahino 'i 'a e tokātelinē mo poupou 'i ke ma'u e mahinó (fokotu'utu'u ha pāsolo):

Fakamanatu ki he fānaú na'e 'ikai fuoloa mei he pekia 'a Sisū, na'e 'ave 'Ene ongoongolelei mei he māmaní pea na'á Ne toe fakafoki mai e ongoongolelei 'ia Siosefa Sāmita. Fakamatala 'i ange ko e 'uhinga 'o e toe fakafoki mai ko hano toe fakatāha 'i 'o ha me'a. Tā ha fakatāta faingofua 'o ha falelotu 'o fakahingoa hangē ko 'ene hā hení (vakai, 'Efesō 2:20; 4:11–13). Fakamatala 'i ange ko e taimi ko ia na'e 'i he māmaní ai 'a Kalaisi na'á Ne fokotu'u Hono Siasí. Kosi-kosi 'a e fakatāta'a 'i ho'o ako 'i kinautolu fekau'aki mo e Hē mei he mo'oni. 'Ai 'a e

Lomi 'i 'i hení ke ma'u 'a e fakatāta.

fānaú ke nau fakatahataha 'i (toe fakafoki) 'a e fakatāta'a pea nau fanongo ki he tā 'a e " 'I he 'Aho Tōta'u Faka'ofa'ofā" 'e he tokotaha tā pianó (THF, 88). Hiva 'i fakatāha 'a e veesi tolú.

Poupou 'i ke ma'u e mahinó (fanongo ki he tokotaha lea fakalāngilangi):

Fakaafe'i 'a e ni'ihī 'o e kāingalotú ke nau ha'u ki he Palaimelī 'o fakatāta'a 'i 'a e ni'ihī na'e kau 'i hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelei (hangē ko Siosefa Sāmitá [vakai, Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:8–20], 'āngelo ko Moloná [vakai, Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:29–35, 42–49], Kau Fakamo'oni 'e Toko Tolú [vakai, "Ko e Fakamo'oni 'a e Kau Fakamo'oni 'e Toko Tolú", pe Sione Papitaiso [vakai, T&F 13]). Te nau fie ma'u ke nau tui ha ngaahi teunga lelei pē. Vahevahe 'a e fānaú ki he ngaahi kulupú. Fakaafe'i 'a e kau 'a'ahí ke fakafe'iloaki kinautolu pea tuku ke fakahā mai 'e he fānaú 'a e me'a 'oku nau 'ilo'i fekau'aki mo kinautolú. 'Ai 'a e kau 'a'ahí ke vahevahe 'enau fakamo'oni 'o e kakai ne nau fakatāta'i

Ngaahi tokoni ma'á e fai hivá

Ke tokoni ki he fānaú ke ako 'a e "Ko e Siasí 'o Sisū Kalaisi" (THF, 77), fakakaukau ki he ngaahi me'a ko 'eni:

- Kole ki he fānaú ke nau tu'u ki 'olunga kapau 'oku nau kau ki ha fāmilī. Toe 'eke mo

ha ni'ihī 'e kau ki ha ngaahi kulupu kehe, hangē nai ko ha timi, kalapu pe ha siasí. Tuku ke fakamatala 'i 'e he fānaú ko e kau 'oku 'uhinga ia ('okú ke hoko ko ha konga mahu'inga 'o ha me'a). Fakafe'iloaki 'a e hiva 'aki hono faka'ali'ali ha fakatātā 'o Sisū Kalaisi pea 'ai e fānaú ke nau lau fakatāha 'a e Tokātelinē mo e Ngaahi Fuakavá 115:4.

- Fakafe'iloaki 'a e ngaahi konga lea 'o e hiva 'aki hano 'ai e fānaú ke nau fanongo ki he tali 'o ha fahu'i lolotonga 'okú ke hiva 'i 'a e konga leá kiate kinautolu. (Hangē ko 'eni: Ko e hā 'oku ou kau ki ai? Ko e hā 'a e me'a 'e ua 'oku ou 'ilo'í? 'E anga fēfē 'eku muimui 'iate Iá?) Pea 'ai 'a e fānaú ke hiva 'i fakatāha mo koe 'a e konga leá. Hokohoko atu pē kae 'oua kuo ako 'e he fānaú e fo'i hiva kotoa.
- Vahevahe 'a e Palaimelī ki he kulupu 'e ua pea 'ai 'a e kulupu 'e taha ke nau hiva 'i pē 'a e 'uluaki fo'i lea 'e tolu 'o e laine takitaha ('Oku ou kau, 'Oku ou 'ilo, mo e hā fua), pea 'ai 'a e kulupu 'e tahá ke nau faka'osi 'a e lainé. Fetongi 'a e ongo kulupú pea toe fai pē ia.

Fili pē 'e koe ha hiva mei he Tohi Hiva 'a e Fānaú

Tokoni: *I hono vahevahe 'a e fānaú ke kau ki he fanga ki'i kulupu ikí, 'oku ma'u ai honau faingamālie lahiange ke kau 'i he akó. I he taimi fe'inasi'akí, kuo'osi tangutu e fānaú 'i he ngaahi kulupu fakakalasi. 'E malava pē ke faka'aonga 'i 'a e ngaahi kulupu ko 'ení ki he ngaahi 'ekitiviti ikí. 'E lava ke tokoni 'a e kau faiako fakakalasi ke fakapapai 'i 'oku kau e tokotaha kotoa pea 'i he taimi tatau 'oku tauhi 'a e molumalu 'o e kalasi.*

Faka'aonga 'i 'a e Palakipoé

'E malava pē ke hoko 'a e palakipoé ko ha me'angāue fakafaiako 'aonga. Faka'aonga 'i 'a e fanga ki'i laine tā fakatātā faingofua ke tokoni ki hono ako 'i 'o e ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e ongoongoleleí.

'Oku Taki Au kia Sīsū Kalaisi 'e he Ngaahi Tefito 'i Mo'oni mo e Ngaahi Ouau 'o e Ongoongoleleí

“'Oku mau tui ko e ngaahi 'uluaki tefito 'i mo'oni mo e ngaahi ouau 'o e Ongoongoleleí ko e: 'uluakí, Tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisi; uá: Fakatomalá; tolú, Papitaiso 'i he fakauku ke fakamolemole 'i 'a e ngaahi angahalá, faá, Hilifaki 'o e nimá ke ma'u 'a e me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní” (Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:4).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau 'oku 'oatu heni 'aki ha'o fakakaukau pē 'a'au. Palani 'a e ngaahi founge ke fakamahino 'i ai 'a e tokāteliní ki he fānaú pea tokoni 'i ke mahino ia kiate kinautolu pea nau mo'ui'aki foki. Fehu 'i pē kiate koe, “Ko e hā 'a e me'a 'e fai 'e he fānaú ke nau ako ai, pea ko e hā e founge te u lava 'o tokoni 'i ai kinautolu ke nau ongo 'i 'a e Laumālié?”

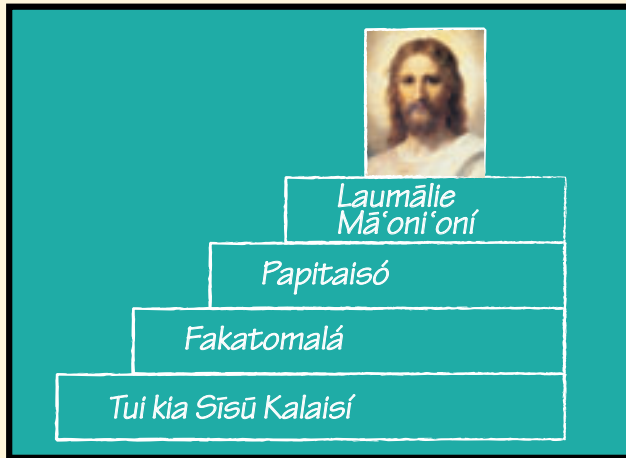
Uike 1: 'Oku fakamālohia 'eku tui kia Sīsū Kalaisi 'i he taimi 'oku ou talangofua ai.

Fakamahino 'i 'a e tokāteliné (ako 'o ha tefito 'o e tui): Fokotu'u ha fakatāta 'o Sīsū Kalaisi 'i he palakipoé. Tā ha kaka'anga 'oku sitepu 'e fā 'oku fakataumu'a ki he fakatātaá. Mou lau fakataha 'a e tefito 'o e tui hono faá pea fakaafe 'i 'a e fānaú ke fakahingoa 'a e 'uluaki tefito 'i mo'oni mo e ngaahi ouau 'o e ongoongoleleí 'i ho'o tohi' kinautolu 'i he ngaahi sitepu totonú. Lau ho tuhú

'i he taimi 'okú ke lea'aki ai e tefito 'i mo'oni mo e ouau takitaha. Fakakaukau ki he ngaahi founge te ke tokoni 'i ai e fānaú ke nau ako ma'uloto e tefito 'i tui hono faá.

Poupou 'i ke ma'u e mahinó (hiva 'i ha fo 'i hiva): Hiva 'i 'a e “Tui” (THF, 96–97). Ngaohi ha kupu 'i lea ki he sētesi takitaha 'i he veesi uá. Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu 'e fā

pea 'oange ki he kulupu takitaha ha kupu 'i lea. 'Ai 'a e kulupu takitaha ke nau tu'u 'o hiva 'i 'enau lainé 'i he feitu'u totonu 'i he fo 'i hiva. 'Ai e ngaahi kulupu ke nau fetongi e ngaahi kupu 'i leá, pea toutou fai ia kae 'oua kuo hiva 'i 'e he kulupu takitaha 'a e laine takitaha. Fakaafe 'i 'a e fānaú ke nau fakatāta 'i 'a e ngaahi founge te nau lava ai 'o talangofuá. ('E lava 'o fakahoko 'eni 'i he'e-nau fanga ki'i kulupu pe ko e Palaimelí fakalūkufua.) Vahevahe mo e fānaú ha me'a na'á ke a'usia 'a ia na'á ne fakamālohia ai ho'o tui kia Sīsū Kalaisi.

Uike 2: Te u lava 'o fakatomala.

Poupou 'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki (alea 'i e ngaahi fakatātā ke ako mei ai): Fakamatala 'i ange koe'uhí ko Sīsū Kalaisi, 'i he taimi 'oku tau fai ai ha me'a 'oku halá te tau lava 'o fakatomala, 'a ia ko hono 'uhingá 'oku tuku 'etau faiangahalá ka tau tafoki ki he 'Otuá. Fakamatala 'i ange 'oku kau 'i he fakatomala ko iá 'a e ongo 'i lotomamahí, kole fakamolemolé, fakatonutonu 'a e fehālákí pea 'oua 'e toe fai 'a e kovi ko iá. Alea 'i nounou 'a e ngaahi sitepu ko 'ení, fakamamafa 'i 'a e

founge 'oku lava ai 'e he Fakamo'uí 'o tokoni 'i kinautolú. Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea 'oange ki he kulupu takitaha ha ki'i fakatātā/fakamatala ke ako mei ai. 'Ai ke nau lau 'a e fakatātā/fakamatala ke ako mei ai pea alea 'i e me'a te nau fai ke nau fakatomala ai. Hangē ko 'ení, ko e 'ita ha taha peá ne taa 'i hono ki'i tokouá pe tuofefiné. Ko e hā 'a e me'a te ne fai? Fakahaa 'i ho'o hounge 'ia koe'uhi ko e faingamālie kuo 'omai 'e Sīsū Kalaisi ke tau fakatomala ai.

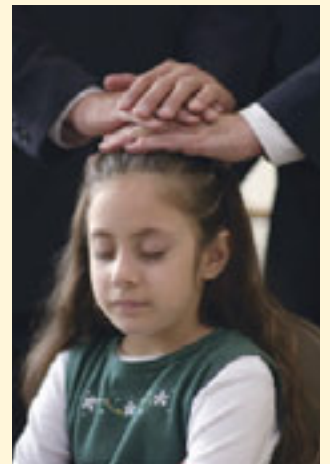
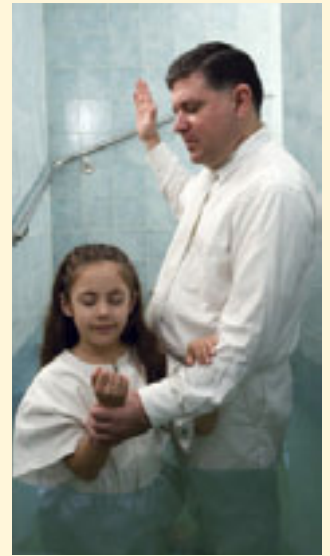
Uike 3: 'I he taimi 'oku ou papitaiso aí 'oku ou fai ha fuakava mo e 'Otuá.

Fakamahino'i 'a e tokātelinē (ako fekau-'aki mo e ngaahi tala'ofá): Fakaafe'i ha tamaiki 'e toko ua ki mu'a ke fakatāta'a 'a e 'uhinga 'o ha palōmesi. 'Ai 'a e tokotaha fika 'uluakí ke ne lea, " 'Oku ou palōmesi ke _____ (oatu 'eku tohí) kapau te ke palōmesi ke _____ (fakafoki mai ia)." 'Ai 'a e tokotaha fika uá ke loto ki ai pea piki nima mo e tokotaha fika 'uluakí. Fakamatala'i ange ko e fuakavá ko ha palōmesi 'i ha tafa-'aki 'e 2 'i he vaha'a 'o kitautolu mo e 'Otuá.

Tohi'i 'i he tafa'aki 'e taha 'o e palakipoé "Ngaahi tala'ofa 'a e 'Otuá" pea 'i he tafa'aki 'e tahá " 'Oku tau Palōmesi." Fakamatala'i ange ko e taimi ko ia 'oku tau papitaiso aí, 'oku tau fai ha ngaahi palōmesi ki he 'Otuá pea 'okú Ne fai mai ha ngaahi palōmesi kiate kitautolu.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (hiva'i 'a e ngaahi hivá): Tomu'a teuteu'i ha ngaahi la'ipepa makehe 'a ia 'oku hiki ai 'a e ngaahi palōmesi mo e hiva ko 'ení: To'o kiate

kitautolu 'a e huafa 'o Sisū Kalaisí ("Ko e Siasi 'o Sisū Kalaisí" [THF, 48]); Manatu ma'u pē kiate Ia (" 'Oku Mo'ui 'Eku Tama'i" [THF, 8]); Tauhi 'a e ngaahi fekaú ("Tauhi 'a e Ngaahi Fekaú" [THF, 68–69]); Ma'u ai pē Hono Laumālié ("Ko e Laumālie Mā'oni'oni" [THF, 56]); Toe foki 'o nofo fakataha mo Ia ("Fānau Au 'a e 'Otuá," veesi 3 [THF, 2–3]). Fa'o 'a e ngaahi la'ipepá ki ha fa'o'anga me'a. 'Ai ha tokotaha ke ne toho 'a e la'ipepa 'e taha pea lau 'a e palōmesi. Fehu'i ki he fānaú, "Ko hai 'okú ne fai 'a e palōmesi, ko e 'Otuá pe ko kitautolu?" Tohi 'a e palōmesi 'i he palakipoé 'i lalo 'i he feitu'u totonú. 'Ai ke hiva 'a e fānaú pea paasi 'a e fa'o'anga pepá kae 'oua kuo 'osi e hivá. 'I he 'osi 'a e hivá 'ai ke toho 'e he tokotaha 'okú ne puke 'a e fa'o'anga pepá ha la'ipepa 'e taha. Toe fai pehē 'i he ngaahi hiva takitaha. Toe fakamanatu 'a e palōmesi pea fakamo'oni ki he mahu'inga 'o e fuakava he papitaisó.

Hoko 'a e Fānaú ko e Fakatātā

'E tohoaki 'i e tokanga e fānau mo teuteu'i kinautolu ke ako 'i hano faka'aonga'i kinautolu 'i he ngaahi fakamatalá 'oku fakatāta'a'i. Hangē ko 'ení, ko e taimi fe'inasi'aki ko 'ení 'oku kamata'aki 'i hano fakatāta'a'i 'e he fānaú 'a e fakakaukau 'o e palōmesi.

Tokoni: 'Oku fakaafe'i mai 'a e Laumālié 'i he taimi 'oku vahevahe ai 'e he fānaú 'enau ngaahi ongo fekau'aki mo e ongoongolelé. Tokoni'i 'a e fānaú ke mahino kiate kinautolu ko e nonga mo e 'ofa ko ia 'oku nau ongo'i ko e ha'u ia mei he Laumālie Mā'oni'oni. 'Oku totonu ke fakatefito 'a e taimi fe'inasi'aki 'i he uike 4 'i he vahevahe 'e he fānaú 'a e founga kuo tokoni'i ai kinautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni. Fakapapau'i 'okú ke fa'u ha 'ātakai molumalu koe'uhí kae lava 'o faka-hoko 'eni.

Uike 4: 'I he taimi 'oku hilifakinima ai aú 'oku ou ma'u 'a e me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni.

Fakamahino'i 'a e tokātelinē (sio ki ha fakatātā mo hiva'i ha fo'i hiva): Faka'ali'ali ha fakatātā 'o ha tokotaha 'oku hilifakinima pea fehu'i ki he fānaú pe ko e hā e me'a 'oku hokó. Fehu'i ange, "Ko e hā 'a e me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni?" Fakamamafa'i ange ko e ma'u ko ia 'a e me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni ko e totonu ia 'okú te ma'u ke takaua mo e Laumālie Mā'oni'oni 'i he taimi kotoa pē. Hiva'i 'a e "Ko e Laumālie Mā'oni'oni" (THF, 56).

Poupou'i ke ma'u e mahinó (fai 'o e ngaahi fehu'i): Fakaafe'i ha tokotaha 'okú ne

ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí ke ha'u ki he Palaimelí. 'Oange 'a e ngaahi fehu'i ki he fānaú ke fehu'i kiate ia, hangē ko e: Ko e hā 'a e Lakanga Fakataula'eiki 'okú ke ma'ú? Na'e anga fēfē ho'o ma'u 'a e lakanga fakataula'eiki? Ko e hā e founga 'okú ke fakama'u ai ha taha ko ha mēmipa 'o e Sias? Ko e hā nai 'a e 'uhinga 'o e "hilifaki 'o e nimá"? Ko e hā nai hono 'uhinga ke "ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oni"? 'E lava fēfē 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'o tokoni'i au? Fakaafe'i 'a e fānaú ke nau vahevahe 'a e ngaahi me'a kuo nau a'usia 'i hano tokoni'i kinautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni.

Hivá: “Ko e Laumālie Mā’oni’oni”
(THF, 56)

‘Oku Fakamo’oni’i ‘e he Laumālie Mā’oni’oni ‘a e Mo’oni ‘o e Ngaahi Me’a Kotoa Pē

“Pea ‘i he mālohi ‘o e Laumālie Mā’oni’oni te mou lava ai ke ‘ilo’i hono mo’oni ‘o e ngaahi me’a kotoa pē” (Molonai 10:5).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatú ‘aki ‘a ha’o ngaahi fakakaukau. Palani ki he ngaahi founa ke fakamahino’i ai ‘a e tokāteliné ki he fānaú pea tokoni ke mahino ia kiate kinautolu pea nau mo’ui ‘aki foki. Fehu’i pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me’a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako ai pea te u lava fēfē ‘o tokoni’i kinautolu ke nau ongo’i ‘a e Laumālié?”

Uike 1: Ko e Laumālie Mā’oni’oni ko e mēmipa hono tolu ia ‘o e Tolu’i ‘Otuá.

Fakamahino’i ‘a e tokāteliné (ako ma’uloto ha tefito ‘o e tui): Tokoni’i ‘a e fānaú ke ako ma’uloto ‘a e tefito ‘o e tui ‘uluakí ‘aki hono vahevahe kinautolu ki he ngaahi kulupu ‘e tolu. Tuhu ki ha kulupu pea ‘ai ke nau lea, “‘Oku mau tui ki he ‘Otuá, ko e Tamai Ta’engatá.” Tuhu ki he kulupu hono uá ke nau lea, “Pea ki Hono ‘Alo, ko Sisū Kalaisí.” Tuhu ki he kulupu tolu ke nau lea, “Pea ki he Laumālie Mā’oni’oni.” Toe fai pē ia, ‘oange ha faingamālie ki he kulupu takitaha ke lea’aki e konga lea takitaha. (Mahalo te ke fie ma’u ‘a e fānaú ikí ke nau tuhu’i ‘a e konga lea takitaha.) Fakamatala’i ange kiate kinautolu ko e Tamai Hēvaní, Sisū Kalaisi pea mo e Laumālie Mā’oni’oni ko e mēmipa ia ‘e toko tolu ‘o e Tolu’i ‘Otuá. Fakamanatua ki he fānaú ko e Laumālie Mā’oni’oni ko ha laumālie pē ia, hala ha sino, kakano pe hui.

Poupou’i ke ma’u e mahinó pea mo’ui’aki (lau e ngaahi potufolofolá mo vahevahe e ngaahi me’a ne nau a’usiá): Fakaafe’i ‘a e fānaú ke fakaava ‘enau folofolá pea lau fakataha ‘a e Tokāteliné mo e Ngaahi Fuakavá 130:22. Kole kiate kinautolu ke nau fakafanongo ki he ‘uhinga

‘oku ‘ikai ma’u ai ‘e he Laumālie Mā’oni’oni ha sinó. Lau ‘a e Tokāteliné mo e Ngaahi Fuakavá 8:2. ‘Ai ‘a e fānaú ke tuhu ki honau ‘ulú ‘i he taimi te ke lea ai “‘atamaí” pea ki honau mafú ‘i he taimi te ke lea ai “‘loto.” Vahevahe ‘a e ngaahi sippinga ‘o e founa ‘oku lea ai ‘a e Laumālie Mā’oni’oni ki ho ‘atamaí mo ho lotó (vakai, Kalētia 5:22). Fakakaukau ke tuku ki he fānaú ke nau vahevahe ki ha ngaahi taimi kuo nau ongo’i ai e ue’i ‘a e Laumālie Mā’oni’oni.

Poupou’i ke ma’u e mahinó pea mo’ui’aki (alea’i e ngaahi fatongia ‘o e Laumālie Mā’oni’oni): Vahevahe ‘a e fānaú ki ha kulupu ‘e nima. ‘Oange ki he kulupu takitaha ‘a e taha ‘o e ngaahi tokoni fakafolofola ko ‘ení, pea ‘ai ke nau ‘ilo’i e founa ‘oku tokoni’i ai kitautolu ‘e he Laumālie Mā’oni’oni: Sione 14:26 (fakafiemālie mo e ako’i); 2 Nifai 32:5 (fakahā kiate kitautolu ‘a e me’a ‘oku totonu ke tau faí); Mōsaia 5:2 (liliu hotau ngaahi lotó); Molonai 8:26 (fakafonu kitautolu ‘aki ‘a e ‘amanaki lelei mo e ‘ofá); Tokāteliné mo e Ngaahi Fuakavá 20:27 (fakamo’oni’i ‘o Kalaisí). Fakaafe’i ‘a e kulupu takitaha ke vahevahe ki he toenga ‘o e Palaimelí ‘a e me’a kuo nau akó.

Uike 2: ‘Oku folofola mai ‘a e Laumālie Mā’oni’oni ‘i ha kihii’i le’o si’i.

Fakamahino’i ‘o e tokāteliné (ako ke fanongo): Lea ‘i he kihii’i le’o si’i, “Tokotaha kotoa pē ‘oku lava ‘o fanongo ki hoku le’ó, tuhu ki ho ihú. Tokotaha kotoa pē ‘oku lava ‘o fanongo ki hoku le’ó, ala ho nimá ki ho ‘ulú.” Hokohoko atu pē, ki he ngaahi konga kehe ‘o e sinó, kae ‘oua kuo fanongo e kotoa ‘o e fānaú ki ho le’ó. Te ke lava ‘o faka’osi’aki ha’o kole kiate kinautolu ke nau ‘apasia. Fakamatala’i ange kiate kinautolu, neongo na’á ke lea le’o si’i, ka ‘i he taimi ‘oku fanongo ai ‘a e fānaú, na’e lava ke nau fanongo ki ho le’ó pea tala-ngofua ki ho’o fakahinohinó. Fakamatala’i ange

kiate kinautolu ‘oku lea mai ‘a e Laumālie Mā’oni’oni kiate kitautolu ‘i ha kihii’i le’o si’i.

Poupou’i ke ma’u e mahinó (kau ‘i ha ‘ekitiviti fakatu’asino): Ha’i e mata ‘o ha tokotaha he fānaú pea taki ki ha feitu’u kehekehe ‘i he lokí. Fakamatala’i ange ki he kii’i tamasi’i/ta’ahiné, “Kapau te ke falala mo fanongo mai kiate au, Te u taki koe ki ho nofo’angá”. Fehu’i ange, “‘Oku fēfē ‘a e tatau e me’a ko ‘ení mo e founa ‘oku tatakí ‘aki kitautolu ‘e he Laumālie Mā’oni’oni?” Fakahaa’i ange ‘a e founa ‘e lava ke tatau ai ‘a e Laumālie Mā’oni’oni mo e

Tokoni: ‘Oku mahu-
‘inga ke ako ‘a e fānaú
ki he ngaahi mo’oni ‘o
e ongoongolelei mei he
ngaahi folofolá. Tokoni’i
‘a e fānaú ke nau
tokanga pea fanongo
‘i he taimi ‘oku lau ai e
potufolofolá. ‘Oku a’u
pē ki he fānaú ikí te nau
lava ‘o fanongo ki ha fo’i
lea pau ‘e taha pe ua
‘i ha’o lau ha veesi.

Liahoná 'aki ha'ō vahevahe 'a e talanoa 'o Nifai mo 'ene kaufana motú (vakai, 1 Nifai 16:18–32). Fakakaukau ke faka'aonga'i 'a e ngaahi talanoa fakatātā 'i he ngaahi lēsoni kehé 'i he fokotu'u-tu'u ko 'enī (vakai, Ma'asi, uike 3 pe 'Aokosi

uike 4). Fakamatala'i ange 'oku tataki 'e he Liahoná 'a e kaka'i 'o fakatatau mo 'etau tu'i mo e faivelengá, 'e tataki kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni' 'o fakatatau ki he'etau angatonú 'i he taimi te tau fanongo ai ki Hono le'ó.

Tokoni: *Ko e founga 'e taha ke fakaafe'i ai e Laumālie ko hono 'oange ki he fānaú 'a e ngaahi faingamālie ke nau vahevahe ai 'a e me'a te nau fai ke nau mo'ui'aki e ngaahi mo'oni 'o e ongoongolele'i. Fakakaukau ki ha founga te ke lava ai 'o 'oange kiate kinautolu ha faingamālie 'i he lēsoni taimi fe'inasi'aki takitaha.*

Uike 3: 'Oku lava ke tataki mo malu'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni'.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (fanongo ki he ngaahi talanoá): Fakaafe'i ha ni'ihī 'o e kāinga-lotu 'o e uōtí ke nau vahevahe 'a e ngaahi talanoa fekau'aki mo e founga 'oku tataki mo malu'i ai kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni'. Te nau malava ke vahevahe ha me'a kuo nau a'usia fakafo'ituitui pe ko ha talanoa mei he folofolá pe hisitōlia 'o e Siasí (hangē ko 'enī, vakai, *Ngaahi Akonaki 'o e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Uilifooti Utafafi* [2004], "00" (46–47)). Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea vilo 'a e ngaahi kulupú pe ko e tokotaha 'okú ne fai e talanoá kae 'oua kuo fanongo e kulupu takitaha ki he ngaahi talanoá kotoa. 'Ai 'a e fānaú ke nau ngūnguu'i 'a e

"Ko e Laumālie Mā'oni'oni'" (*THE*, 56) lolotonga 'enau vilo holo ki he ni'ihī 'oku nau fai e talanoá.

Poupou'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki ('ekitiviti' 'i he palakipoé): Vahevahe 'a e palakipoé ki ha kōlomu 'e ua. Tohi'i 'i 'olunga 'i he kōlomu 'e taha 'a e "Ngaahi Fili Mahu'ingá" pea mo e "Fakaafe'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni'" 'i 'olunga 'i he kōlomu 'e tahá. 'Ai 'a e fānaú ke nau fakafonu 'i he kōlomu 'uluaki 'a e lisi 'o e ngaahi fili mahu'inga te nau fai 'i he mo'uí. Pea fakafonu 'i he kōlomu hono uá 'a e ngaahi me'a te nau fai ke fakaafe'i ai 'a e Laumālie Mā'oni'oni' ki he'etau mo'uí pea nau lava ai ke ma'u ha tokoni 'i hono fakahoko 'enau ngaahi filí.

NGAAHI FILI MAHU'INGÁ

FAKAAFE'I E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONI'

Ke ke faitotonu

Lotú

Ke ke papitaiso

Ha'u ki he lotú

Ke ke Ngāue fakafaipekau

Lau 'a e folofolá

Ngāue'aki 'a e Palakipoé

Ko e me'angāue 'aonga ki he faiakó 'a e palakipoé. 'E lava pē ke faka'aonga'i ke talitali 'aki e fānaú, fai ha fehu'i, fakamahino'i ha tokāteline mo fakatāta'i'aki 'a e ngaahi talanoá pe ngaahi fakakaukau (vakai, IUMF, 199).

Uike 4: Pea 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni', te tau lava 'o 'ilo hono mo'oni 'o e ngaahi me'a kotoa pē.

Poupou'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki (fakahoko ha va'inga pe vahevahe 'a e ngaahi me'a kuo a'usiá): Lau fakataha 'a e Molonai 10:5, pea fakamo'oni 'oku tokoni'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni' ke tau ako 'a e mo'oni. Fakamatala'i ange ki he fānaú 'e 'i ai e taimi 'e ni'ihī te nau ma'u ai ha ongo māfana mo nonga lolotonga 'a e taimi lotú, lolotonga hono fakahoko 'o ha ngāue'ofa, pe lolotonga 'enau lotu mo lau e folofolá. Fakamatala'i ange ko e ongo'i nonga ko 'enī ko e ngāue ia 'a e Laumālie Mā'oni'oni' ke nau 'ilo'i ko e ngaahi me'a ko 'enī 'oku mo'oni mo totonu. Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu, pea 'ai 'a e kulupu takitaha ke ne fai e me'a 'e taha 'i he ngaahi 'ekitiviti' ko 'enī: (1) Va'inga 'i he va'inga poloka mei he tohi lēsoni 'a e nesilí, *Vakai Ki Ho'omou Fānaui Iki* (vakai peesi 29, 31). (2) Vahevahe ha ngaahi me'a kuó ke a'usia 'i he tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni'.

(Mahalo te ke fie fakaafe'i ha faiako ki he kulupu takitaha ke ne 'uluaki vahevahe 'a e me'a kuó ne a'usiá.)

Feliliuaki e Lēsoni [ke fe'unga mo e kalas]

Fakahoko e ngaahi lēsoni fakatatau ki he ta'u 'o e fānaú. Fakakaukau ke faka'aonga'i e ngaahi fakakaukau mo e 'ekitiviti' mei he ngaahi nāunau kehe 'a e Siasí, hangē ko e tohi lēsoni 'a e nesilí pe ngaahi makasini 'a e Siasí.

Siulai

Te u Lava 'o Muimui 'i he Sīpinga 'a Sīsū Kalaisí

Na'e folofola 'a Sīsū, "Ha'u, 'o muimui 'iate au" (Luke 18:22).

Hivá: "Muimui 'Iate Au"
(*Ngaahi Himí, fika 57*)

Tokoni: 'Oku hoko 'a e ngaungaue holo lolotonga e kalasi Palaimeli ki hono fakakau mo puke 'a e tokanga 'a e fānaú. 'Ai e ngaahi 'ekitivitii ke fe'unga mo e tokolahi 'o ho'o kau Palaimeli. Hangē ko 'ení, ko e Palaimeli tokolahi 'e fie ma'u ke nau lue tu'uma'u kae 'ikai ko e lue ki he fakatā-tāá 'i he uike 2.

Tokoni: 'E toe lelei ange e ako 'a e fānaú 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai 'a e ngaahi founga fakafaiako kehekehē. Hangē ko 'ení, 'i he uike 2, fakamahino 'i he fānaú 'a e tokātelinē, sio 'i he ngaahi fakatā-tāá pea fakahoko ha 'ekitivitii fakatu'asimo 'oku fekau-aki mo e tokātelinē.

Fakalahi e ngaahi fakakaukau kuo 'oatú 'aki 'a ho'o ngaahi fakakaukau pē 'a'au. Palani 'a e ngaahi founga ke fakamahino 'i ai 'a e tokātelinē ki he fānaú pea tokoni ke mahino ia kiate kinautolu pea nau mo'ui'aki foki. Fehu' i pē kiate koe, "Ko e hā 'a e me'a 'e fai 'e he fānaú ke nau ako ai, pea 'e founga fēfē 'eku tokoni' i kinautolu ke nau ongo' i 'a e Laumālié?"

Uike 1: 'Oku talangofua ma'u pē 'a Sīsū Kalaisi ki he Tamai Hēvaní.

Fakamahino 'i 'a e tokātelinē (lau 'a e ngaahi potufolofolá): Teuteu' i ha la'ipepa 'e nima 'oku tohi ai e ngaahi lea ko 'ení pea mo e ma'u'anga tokoni fakafolofolá 'i he tu'a la'ipepa takitaha: 'Ikai (Mōsese 4:2); hoku lotó (Luke 22:42); ka (3 Nifai 27:13); Ho finangaló (Sione 6:38); ke fakahoko (Sione 4:34). Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu 'e nima, pea 'oange ki he kulupu takitaha 'a e la'ipepa 'e taha. Fakamatala'i ange kiate kinautolu ko e kotoa 'o e ngaahi potufolofola ko 'ení 'oku nau 'omai ha pōpoaki tatau fekau'aki mo e mo'ui 'a Sīsū Kalaisi. Fakaafe'i 'a e kau faiakó ke tokoni ke mahino ki he fānaú 'a e pōpoaki 'o 'enau potufolofolá. 'Ai

ke lipooti 'e he kulupu takitaha 'a e me'a kuo nau akó pea fakapipiki 'enau la'ipepá 'i he palakipoé. Fakaafe'i kinautolu ke nau tokoni atu kiate koe 'i hono fokotu'utu'u e ngaahi leá 'i honau hoko-hoko totonú pea lau fakataha 'a e sētesí.

Poupou' i ke ma'u e mahinó (fa' u ha seini la' ipepa): 'Ai ke fokotu'u mai 'e he fānaú 'a e ngaahi founga te nau lava ai 'o muimui 'i he sīpinga 'a Sīsū Kalaisi 'o talangofua ki he ngaahi fekau 'a e Tamai Hēvaní. 'Ai 'a e fānaú takitaha ke nau tohi pe tā 'a e fo'i fakakaukau 'e taha 'i ha kongokonga la'ipepa si'si'i. Hokohoko 'a e ngaahi la'ipepá ke fa'u 'aki ha seini pepa. Fakamatala'i kiate kinautolu 'oku tatau pē 'a e lōloa ange 'a e seini 'i he ngāue talangofua takitaha, pea mo e tupualaki 'etau tuí 'i he taimi kotoa pē 'oku tau talangofua ai.

Lomi' i 'i heni ke ma'u 'a e ngaahi kaati 'oku hiki ai e leá.

'Ilo' i e Tokātelinē

'I he taimi te ke fakahoko ai ha 'ekitivitii, fakamatala' i ke mahino 'a e tokātelinē 'okú ke ako' i. 'E tokoni 'eni ki he mahino 'a e fānaú pea nau mo'ui'aki foki.

Uike 2: Na'e 'alu 'a Sīsū Kalaisi 'o fai ha ngaahi ngāue lelei.

Poupou' i ke ma'u e mahinó (mamata mo alea' i e ngaahi fakatā-tāá): Faka'ali'ali ki he fānaú ha senitolo leta (pe ko ha fakatā-tā 'oku tui senitolo ai 'a Sīsū). Fakamatala'i ange kiate kinautolu na'e tui sū pehē pē 'a Sīsū, 'o 'alu 'o fai ha ngāue lelei. Tohi' i 'a e ngaahi me'a ko 'ení 'i he palakipoé: "Na'e fa'a fe'alu'aki 'o fai lelei, he na'e 'iate ia 'a e 'Otuá" (vakai, Ngāue 10:38). 'Ai 'a e fānaú ke nau lea fakataha mo koe 'i he kongā lea ko 'ení. Fakapipiki 'a e ngaahi fakatā-tā ko 'ení takatakai 'i he lokí 'a ia 'oku nau fakamatala'i 'a e ngaahi me'a ko 'eni ne hokó: Tāpuaki' i 'e Sīsū 'a e fānaú (vakai, 3 Nifai

17:21–24), Fakamo'ui 'e Sīsū 'a e tangata kuí (vakai, Sione 9:1–17), Fokotu'u 'e Sīsū 'a e 'ofefine 'o Sailosí mei he maté (vakai, Mātiu 9:18–19, 23–25), mo e fafanga 'e Sīsū 'a e toko 5,000 (vakai, Sione 6:5–14). Kole ki he fānaú ke nau fakakaukau pe 'oku nau tui ha senitolo, pea ke nau lue ki ha taha 'o e ngaahi fakatā-tāá. Fakaafe'i e ni'ihī 'o e fānaú ke nau fakamatala'i 'a e me'a 'oku fai 'e Sīsū 'i he fakatā-tāá. Fakaafe'i kinautolu ke nau toe lea'aki 'a e kongā lea "Na'e fa'a fe'alu'aki 'o fai lelei, he na'e 'iate ia 'a e 'Otuá" kimu'a pea nau toki hiki ki he fakatā-tā hokó. Fai e me'a tatau ki he fakatā-tā takitaha.

Uike 3 mo e 4: 'Oku ako'i au 'e he sīpinga 'a Sisū Kalaisi ki he tō'onga mo'ui totonú.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (lau e ngaahi potufofololá mo hiva'i e ngaahi hiva): Hiki 'i he palakipoé ha lisi 'e ua 'oku 'ikai hokohoko totonu—lisi 'e taha 'o e ngaahi folofola 'a ia 'oku 'omai ai 'e Sisū ha fa'ifa'itaki'anga ke tau muimui a'í pea lisi e tahá ko e ngaahi hiva 'oku felāve'i mo e ngaahi potufofolola ko iá. Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu. 'Oange ki he kulupu takitaha ha fakatātā 'e taha 'o e ngaahi me'a ne hoko 'i he folofola 'a ia kuo 'osi hiki 'i he palakipoé. Fakamatala'i ange ki he kulupu takitaha ke nau fakahoa 'enau fakatātaá ki ha potufofolola mo ha hiva 'i he palakipoé. 'Ai ke faka'ali'ali taha taha 'e he ngaahi kulupu 'enau fakatātaá pea fakamatala'i 'a e sīpinga na'e tā 'e Sisū pea tataki leva e toenga 'o e Palaimeli ke nau hiva 'i ha fo'i hiva. Fakakaukau ke faka'aonga'i 'a e me'a ko 'eni:

- Tamasi'i ko Sisuú 'i he Temipalé, Luke 2:42–49, "Fekumi Kei Si'i Ki he 'Eiki" (THF, 67)
- Papitaiso 'e Sione Papitaiso 'a Sisū, Mātiu 3:13–17, "Ko Hoku Papitaiso" (THF, 54–55)
- Ko ia Ke 'Alu 'A kimoutolu, Mātiu 28:19–20, " 'Omi Ki Māmani 'Ene Mo'oní" (THF, 92–93)
- Fakamo'ui 'e Sisū 'a e Kau Nifai, 3 Nifai 17:7–9, "Te u 'A'eva Pea mo Koe" (THF, 78–79)

Fakamo'oni ko Sisū Kalaisi pē 'a e fa'ifa'itaki'anga haohaoa ke tau muimui ki a'í.

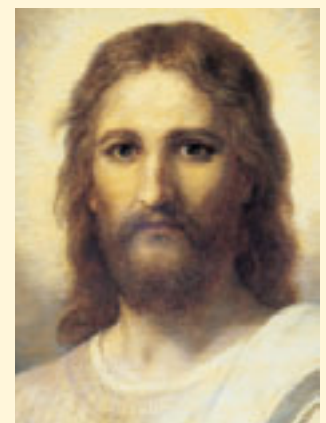
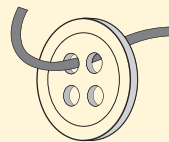
Poupou'i ke ma'u e mahinó (lau ha potufofolola): Kosí'i ha fo'i haati mei ha la'ipepa pea

tohi'i ai 'a e *Ke mou fe'ofa'aki*. Fa'o 'i ho'o folofolá 'i he Sione 13:34. Fakaafe'i ha taha ke ne kumi 'i ho'o folofolá 'a e fo'i hāti. Fakamatala'i ange 'oku ako'i mai 'e he potu folofola ko 'eni 'a e founa 'okú Ne fie ma'u ke tau fai ki he ni'ihí kehé. 'Ai 'a e fānaú ke kumi 'a e Sione 13:34 'i he'enau ngaahi folofolá pea lau fakataha ia.

Fakakaukau ke 'oange ki he fānau takitaha ha la'ipepa haati 'oku hiki ai 'a e potufofolola ke fa'o 'i he'enau ngaahi folofolá takitaha pea fakaafe'i kinautolu ke vahevahe 'a e 'ekitiviti ko 'eni mo honau ngaahi fāmilí.

Poupou'i ke mo'ui'aki (hiva'i ha hiva pea vahevahe e ngaahi fakakaukau): 'Ai 'a e fānaú ke nau fa'u 'a e fo'i siakale 'e taha pe lahi ange. (Kapau 'oku 'ikai lahi fe'unga 'a e lokí, 'ai ke fehangaaki ha fo'i 'otu 'e ua.) 'Oange ki he kulupu takitaha ha afo 'oku 'osi nono'o fakataha e ongo mui'i afó, fakahū 'i ha fo'i fakama'u. Lolotonga 'enau hiva'i 'a e "Ke Mou Fe'ofa'aki" (THF, 74), 'ai 'a e fānaú ke toho'i 'a e fo'i fakama'ú 'i he afó. Ta'ofi 'a e hiva' pea kole ki he tokotaha (pe fānaú) 'okú ne puke e fo'i fakama'ú ke vahevahe 'a e founa 'e taha te nau lava ai 'o fakahaa'i 'a e 'ofá ki he ni'ihí kehé. Faka'osi'aki ha'o fakaafe'i ha ni'ihí 'o e fānaú ke nau vahevahe ha taimi kuo fakahaa'i ai 'e he ni'ihí kehé 'a e 'ofá kiate kinautolu.

Ngaahi Tokoni ma'a e fai hiva

Ke tokoni ki he fānaú ke ako 'a e "Muimui 'Iate Au" (*Ngaahi Himi*, fika 57), fakakaukau ki he me'a ko 'eni:

- Faka'ai'ai 'a e fānaú ke nau muimui kiate koe 'i ho'o ala ki ho ihú, tupe'i ho nimá mo ke 'apasiá. Fakamatala'i ange kiate kinautolu te tau lava 'o muimui kia Sisū 'aki 'etau fai 'a e ngaahi me'a na'a Ne fa'i. 'Ai ke nau fakatonu ki he ongo 'o e fasi 'aki 'enau tātaai honau

fo'i tuhu 'e ua 'i honau la'inimá lolotonga ia 'oku tā e fo'i hiva he tepí.

- Teuteu'i 'a e ngaahi la'iva'e kuo 'osi hiki ki ai e ngaahi lea 'o e hiva. Fakaafe'i 'a e fānaú ke fokotu'u taha taha 'a e la'iva'é 'i he palakipoé 'i he taimi te ke hiva'i a'í ka nau angimui e laine takitaha. Fokotu'utu'u 'a e ngaahi la'iva'é ke fakataumu'a ki ha fakatātā 'o e Fakamo'ui.

Lomi'i 'i heni ke ma'u 'a e la'i va'é.

'E lava ke fakakau 'e he faihiva 'a e fānaú 'i he ako e tokāteline 'o e hiva 'i he fakafehokotaki 'e he fānaú 'a e ngaahi leá, mūsiká mo e ngaahi fakatātaá. 'I he ngaahi uike ka hoko ma'i, 'e to'o 'e he fānaú 'a e ngaahi la'iva'é 'i he'enau ako 'a e fo'i hiva.

Ko Sīsū Kalaisí ko e ‘Alo ‘o e ‘Otuá pea Ko ha ‘Otua Ia ‘o e Ngaahi Maná

**Fili pē ‘e koe ha hiva
mei he Tohi Hiva ‘a e
Fānau**

*“He vakai, ko e ‘Otua au; pea ko e ‘Otua au ‘o e ngaahi maná; . . . pea ‘oku
‘ikai te u ngāue ‘i he fānau ‘a e tangatá kae fakatatau pē ki he ‘enau tuí”
(2 Nīfai 27:23).*

*Fakalahi e ngaahi fakakaukau kuo ‘oatu hení ‘aki ‘a ha‘o fakakaukau pē ‘a‘au. Palani ‘a e
ngaahi founa ke fakamahino ‘i ai ‘a e tokātelinē ki he fānau pea tokoni ke mahino kiate
kinautolu pea ke nau mó‘uí‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me‘a ‘e fai ‘e he
fānau ke nau ako ai pea ‘e lava fēfē ke u tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”*

Tokoni: ‘Oku ako ‘a e
fānau ‘i he taimi ‘oku
nau fakatāta‘i ai ha
me‘a. Fakaafe‘i ‘a e
fānau ke nau fakatāta‘i
ha fo‘i talanoa. Akoako
hono fakatāta‘i mo e
fānau kimu‘a pea ke toki
fai e talanoá. ‘E tokoni
‘eni ki he fānau ke nau
fanongo mo tokanga ‘i
hono fai ‘o e talanoá.

Uike 1: Ko Sīsū Kalaisí ko ha ‘Otua ‘o e ngaahi maná.

‘Ilo‘i ‘o e tokātelinē (va‘inga mate‘i mai):
Tā ‘a e fanga ki‘i laine iiki ‘e hiva ‘i he palaki-
poé, laine ‘e taha ki he mata‘itohi takitaha ‘o e
fo‘i lea ngaahi maná. ‘Eke ki he fānau ke nau
mate‘i mai pe ko e hā e fo‘ileá. Faka fonu ‘a e
mata‘itohi ‘uluakí pea fehu‘i ki he fānau ke toe
mate‘i mai pe ko e hā e fo‘i leá. Faka fonu ‘a e
mata‘itohi fika uá pea fehu‘i kiate kinautolu ke
mate‘i mai pe ko e hā e fo‘ileá. Toe fai pē me‘a
tatau ki he mata‘itohi ‘oku toé kae ‘oua kuo nau
mate‘i ‘a e fo‘i leá. Fakamatala‘i ange ki he fānau
ko e maná ko ha me‘a makehe ‘aupito ia ‘oku
hoko ‘i he mālohi ‘o e ‘Otuá. Vahevahe ‘a e
fānau ki ha ngaahi kulupu. ‘Oange ki he kulupu
takitaha ha seti ‘o e ngaahi kupu‘i lea ko ‘ení:
‘oku fakahā, ‘e he ngaahi maná, ko Sīsū Kala-
isi, ‘okú ne ma‘u, e mālohi, kotoa, ki he

māmaní. Fekau ‘a e kulupu takitaha ke nau
fakahokohoko totonu ‘a e ngaahi fo‘i leá. [\(Lomi‘i
‘i hení ke ma‘u ‘a e ngaahi kaati ‘oku hiki ai e leá.\)](#)

**Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (fanongo ki he
ngaahi talanoa he folofolá):** Vahevahe ‘a e
talanoa ki hono ta‘ofi ‘e Sīsū ‘a e matangí ‘i he
fakalea pē ‘a‘au (Ma‘ake 4:36–39) pea mo hono
faka fonu ‘o e kupengá ‘aki ‘a e iká (Luke 5:1–11).
Fakaafe‘i ‘a e fānau ke nau fakatāta‘i ‘a e tala-
noá (hangē ko e ‘ai e le‘o e matangí, hou ‘o e
tahí mo hono fusi mai ‘o e kupengá). ‘I he tala-
noa takitaha fakamo‘oni ki he founa ‘oku faka-
haa‘i mai ai ‘oku ma‘u ‘e Sīsū Kalaisi ‘a e mālohi
ki he māmaní. ‘Ai ‘a e fānau ke nau alea‘i ‘a e
founa ‘oku tokoni ai ‘a e ngaahi mana ko ‘ení
ki he kakaí.

Uike 2: ‘Oku lava ‘e Sīsū Kalaisi ‘o fakamo‘ui ‘a e mahakí.

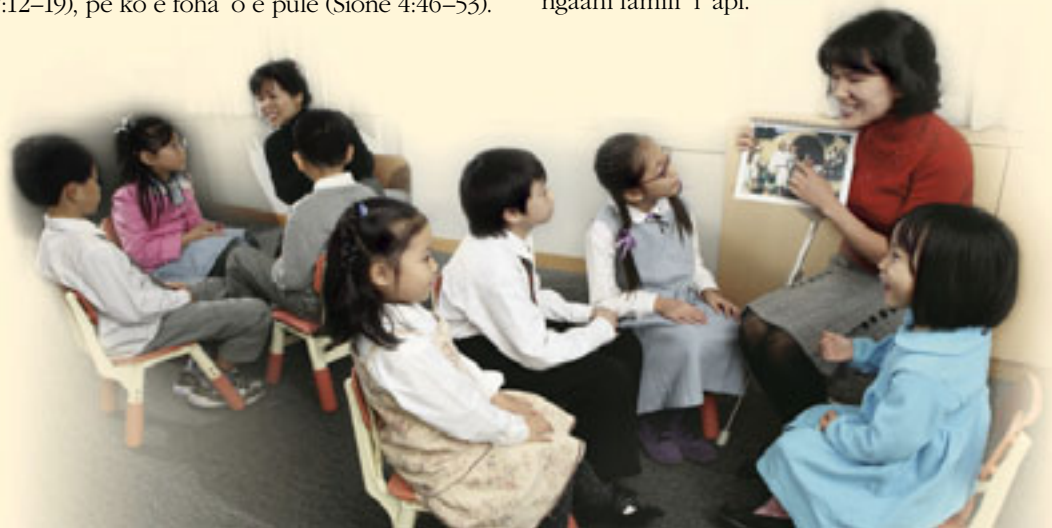
**Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (tā valivali ‘o
ha ngaahi fakatātā):** Vahevahe ‘a e fānau ki ha
ngaahi kulupu. Kole ki ha faiako ‘i he kulupu
takitaha ke lau pe fai ha talanoa mei he folofolá
ki hono fakamo‘ui ‘e Sīsū ha ni‘ihi, hangē ko e
ongo tangata kuí (Mātiu 9:27–31), tokotaha na‘e
mahaki ‘i he ta‘u ‘e tolungofulu mā valú (Sione
5:1–9), kau tangata kilia ‘e toko hongofulú (Luke
17:12–19), pe ko e foha ‘o e pulé (Sione 4:46–53).

Fakaafe‘i ‘a e fānau ke tā fakatāta‘i ‘a e talanoá.
Te ke lava ‘o kole ki ha ni‘ihi ‘o e fānau ke vahe-
vahe ‘enau ngaahi fakatāta‘i mo e talanoá pea
mo e kotoa ‘o e Palaimeli. Fakaafe‘i kinautolu ke
nau fakakaukau ki he ongo ne ma‘u ‘e he kakai
na‘e fakamo‘ui ‘e Sīsú, ‘i he taimi te nau vahe-
vahe ai ‘enau talanoá. Fakaafe‘i ‘a e fānau ke
vahevahe ‘enau ngaahi fakatāta‘i mo honau
ngaahi fāmilí ‘i ‘api.

Ngāue ‘i he Ngaahi Kulupu Īkí

*‘E tokolahi ange e fānau
te nau kau ‘i he akó ‘o
kapau ‘oku nau ngāue
‘i ha ngaahi kulupu iiki.
‘I he taimi fe‘inasi‘aki kuo
nau ‘osi tangutu ‘i he
ngaahi kulupu fakakalasi.
‘E lava ngāue‘aki ‘a e
ngaahi kulupu ko ‘ení
ki ha ngaahi ‘ekitiviti
kulupu iiki.*

Uike 3: 'Oku ikuna'i 'e Sīsū Kalaisi 'a e maté.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (fanongo ki he ngaahi talanoa he folofolá): Fakaafe'i ha ni'ihī 'o e kāingalotú ke nau ha'u ki he Palaimelí 'o fakamatala'i nounou ki he ngaahi talanoa ko 'ení, ke pehē pē ko e kau fakamo'oni kinautolu 'i he me'a na'e hokó: fokotu'u hake 'o Lasalosí (Sione 11:1–45); ko e fokotu'u hake 'a e 'ofefine 'o Sailosí (Ma'ake 5:21–24, 35–43); ko hono

fokotu'u hake 'a e foha 'o e uitoú (Luke 7:11–16); pea mo e Toetu'ú (Sione 20:1–18). 'E lava pē ke tui 'e he kāingalotú ha teunga ma'ama'a, hangē ko ha sikaafi he 'ulú pe pulupulu. Poupou'i kinautolu ke nau fakamo'oni'i ko Sīsū Kalaisi 'okú Ne ikuna'i e maté pea ko kinautolu takitaha te nau toe tu'u kotoa pē.

Uike 4: 'Oku hoko mai 'a e ngaahi maná kiate kinautolu 'oku tuí.

'Ilo'i 'o e tokātelinē (lau 'o ha potufolofola): Hiki 'i he palakipoé 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá 63:9: “Kae vakai, 'oku 'ikai tupu 'a e tuí 'i he ngaahi faka'ilongá, ka 'oku hoko mai 'a e ngaahi faka'ilongá kiate kinautolu 'oku tuí.” Fakamatala'i ange ko e fo'i lea ko ia ko e ngaahi faka'ilonga 'i he potufolofola ko 'ení 'e lava pē ke 'uhinga ki he ngaahi maná. 'Ai 'a e fānaú ke nau tu'u pea lau fakataha le'o lahi 'a e potufolofolá. Tuhu ki he fo'i lea tui. Fakamatala'i ange ko e ngaahi maná 'oku 'ikai ke fakafaiva'i ma'u pē pea kuo pau ke tau 'ulu-aki ma'u 'a e tuí, pea te tau toki fakatokanga'i 'a e ngaahi mana 'i he'etau mo'uí. Toe fakamatala'i ange neongo 'etau ma'u 'a e tuí, te tau kei a'usia pē 'a e lotomamahí, mamahí mo e faingata'a'ia, ka 'oku 'afio'i 'e he 'Otuá 'etau ngaahi fie ma'u pea te Ne tokanga'i kinautolu.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (fanongo ki he ngaahi talanoa he folofolá): Fai 'i ho'o lea pē 'a'au 'a e talanoa kia Mōsesé 'i he'ene kole kia Felo ke tukuange 'a e kakai 'o e 'Otuá mei 'Isipite ('Ekesōtosi 7–10). Kimu'a pea kamata 'a e talanoá, fakaafe'i 'a e fānaú ke nau akoako fakatāta'i mo 'ai 'a e le'o 'o e ngaahi tautea [ne fakahoko ki 'Isipité]. Hangē ko 'ení, 'e lava ke hanga 'e he fānaú 'o ngaungaue'i honau nimá pea 'ai 'a e le'o 'o e vaitafé, vaku honau sinó ke

fakatātā 'aki 'a e kutu, muu hangē ha pulú, pe to'e ke fakatātā'aki 'a e hangatāmaki. 'Ai 'a e fānaú ke nau fanongo lelei lolotonga ho'o fai 'a e talanoá. Fakamatala'i ange kiate kinautolu ko e taimi pē te ke hiki ai ho nimá pea nau 'ai 'a e le'o pe fakatātā 'okú ne fakafofonga'i 'a e kongá 'okú ke talanoá'i, pea 'i he taimi 'oku tuku hifo ai ho nimá pea tuku. Hili ho'o talanoa fekau'aki mo e tautea takitaha, fakamatala'i ange ki he fānaú na'e kei loto fefeka pē 'a Felo ia ke tuku-ange 'a e kakaí ke tau'atāina. Na'e mamata 'a Felo ki he ngaahi faka'ilonga mo e mana lahi, ka na'e 'ikai pē tui ia ki he 'Otuá. Fakafehoanaki 'eni ki ha talanoa 'okú ne fakatāta'i ha mana kuo hoko koe'uhí ko e tuí (hangē ko 'Ilaisiā mo e uitou 'o Salefatí, Taniela mo e fanga laioné, tokoua 'o Sēletí, pe ko Nifai mo e Lihai 'i he fale fakapōpulá). Kapau 'oku kei toe 'a e taimí, tuku-ange 'a e fānaú ke nau fakatāta'i 'a e talanoá.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (fanongo ki he lea 'a e kau fakaafé): Fakaafe'i ha fāmilí 'e taha pe ua 'i he uōtí ke vahevahe ki he founga kuo fai tāpuekina ai kinautolu 'aki ha mana 'i he taimi na'a nau tui ai kia Sīsū Kalaisi. (Kole ki he ngaahi fāmilí kimu'a koe'uhí ke 'oange ha taimi fe'unga ke nau teuteu ai.) Fakamo'oni kiate kinautolu kapau te tau ma'u 'a e tuí te tau mamata ki ha ngaahi mana 'i he'etau mo'uí.

Tokoní: *'I he taimi 'oku vahevahe ai 'e he fānaú ki he ni'ihī kehé 'a e me'a ne nau ako 'i he Palaimelí, 'oku lahi ange 'a e mahino 'oku nau ma'u mo 'enau fakamo'oni ki he tokātelinē. 'I he uike 2 'oku poupou'i kinautolu ke nau vahevahe 'a e me'a kuo nau ako 'i 'apí. 'E hoko ia ko ha faingamālie ke alea 'i e ongo-ongolelei 'i 'apí pea 'e fakamālohia ai e fāmilí.*

Poupou'i ke ma'u e Mahinó

'I hono fakatāta'i 'e he fānaú 'a e ngaahi talanoa 'i he folofolá, te nau manatu 'i lelei ange ia pea toe mahino ange kiate kinautolu.

‘Oku ou Talangofua kia Sīsū Kalaisi Koe‘uhí ‘Oku ou ‘Ofa ‘Iate Ia

“Kapau ‘oku mou ‘ofa kiate au, fai ‘eku ngaahi fekaú” (Sione 14:15).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau kuo ‘oatu ‘i heni ‘aki ‘a ho‘o fakakaukau pē ‘a‘aú. Palani ha ngaahi founa ke ‘ilo‘i ai ‘a e tokāteliné ‘e he fānaú pea tokoni‘i kinautolu ke mahino pea nau mo‘ui‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā ‘a e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako ai, pea te u lava fēfē ‘o tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Tokoni: ‘Oku tokoni ki he fānaú ke nau ako ‘a e ngaahi tokāteliné ‘o e ongoongoleléi ‘i hono ako ma‘uloto ‘o e ngaahi potufolofolá. ‘E lava pē ke hoko ‘a e ngaahi lea ‘o e folofolá ko ha fakafiemālie‘anga pea mo ha fakahinohino (vakai, IUMF, 210). ‘I he uike 1, ‘oku ‘i ai e ngaahi me‘a ‘e tolu ‘e tokoni ki he fānaú ‘i hono ako ma‘u loto ‘o e folofolá: toutou lea‘aki, ngaahi kupu‘i lea nounou mo e ngaahi fakatātaá.

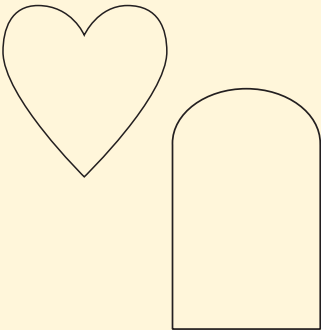
Uike 1 mo e 2: ‘Oku fakahaa‘i ‘eku ‘ofa kia Sīsū Kalaisi ‘i he taimi ‘oku ou tauhi ai e ngaahi fekaú.

‘Ilo‘i ‘o e tokāteliné (ako ma‘uloto ha potufolofola): Ke tokoni‘i e fānaú ke ako ma‘uloto ‘a e Sione 14:15, tā ha fakatātā ‘o ha fo‘i haati mo ha fakatātā ‘okú ne fakamatala‘i ‘a e Fekau ‘e Hongofulú. Vahevahe e fānaú ki ha kulupu ‘e ua. Puke ki ‘olunga ‘i mu‘a ‘i he kulupu ‘e taha ‘a e fakatātā ‘o e fo‘i haati pea ‘ai kinautolu ke nau tu‘u ki ‘olunga ‘o pehē, “Kapau ‘oku mou ‘ofa kiate au.” Puke ki ‘olunga ‘i mu‘a ‘i he kulupu ‘e taha ‘a e fakatātā ‘o e Fekau ‘e Hongofulú pea ‘ai ke nau tu‘u ki ‘olunga ‘o pehē, “Fai ‘eku ngaahi fekaú.” Toutou fai pē ia. ‘E lava ke ako ‘e he fānaú lalahi angé ‘a e kongā ‘uluaki ‘o e Sione 14:21 (“Ko ia ‘okú ne ma‘u ‘eku ngaahi fekaú, ‘o fai ki aí, ko ia ia ‘oku ‘ofa kiate aú”) ‘i he founa tatau.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (fakatātaá‘i e ngaahi fekaú): Teuteu‘i ha fanga ki‘i la‘ipepa kuo ‘osi hiki takitaha ai ‘a e ngaahi fekaú (hangē ko e lau ‘o e folofolá, teunga tāú mo e talangofua ki he Lea ‘o e Potó). Fa‘o ‘a e ngaahi la‘ipepá ‘i ha fa‘o‘anga me‘a, pea tuku ke fili ‘e he tamasi‘i/ta‘ahiné ‘a e la‘ipepa ‘e taha peá ne fakatātaá‘i ha founa ke tauhi ai e fekaú. ‘Ai leva ‘a e fānaú ke nau mate‘i pe ko e hā ‘ene me‘a ‘oku fakatātaá‘i. Hiva‘i ‘a e “Tauhi ‘a e Ngaahi Fekau” (THF, 146–47). ‘I ho‘omou hiva‘i ‘a e taú,

‘ai ha tokotaha ‘okú ne fai ‘a e fakatātā‘i ke ne tataki e toenga ‘o e kalasi ke nau fakatātaá‘i e founa te nau lava ai ‘o tauhi e ngaahi fekaú. Fakaafe‘i ha ni‘ihi ‘o e fānaú ke nau vahevahe pe ‘e lava fēfē nai ke faitāpuekina kinautolu ‘e he tauhi ‘o e fekau ko ‘ení.

Poupou‘i ke mo‘ui‘aki (lau mo alea‘i ‘o e folofolá): Faka‘ali‘ali ‘a e “Ko Hoku Ngaahi Tu‘unga Mahu‘inga ‘i he Ongoongoleléi” pea toe fakamanatu mo e fānaú ‘a e ngaahi tu‘unga ‘ulungāanga mahu‘ingá. Fakamatala‘i ange ‘oku fakahā ‘etau ‘ofa kia Sīsū Kalaisi ‘i he‘etau mui-mui ki he ngaahi tu‘unga ‘ulungāanga mahu‘ingá. Hiki ‘a e ngaahi potufolofola takitaha ‘i ha la‘ipepa kehekehe: ‘Ekesōtosi 20:7; ‘Ekesōtosi 20:8–10; ‘Ekesōtosi 20:12; Sione 13:34–35; Mōsaia 18:10; mo e Tokāteliné mo e Ngaahi Fuakavá 42:40–41. Vahevahe ‘a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea ‘oange ki he kulupu takitaha ‘a e potufolofola ‘e taha ke lau fakataha. ‘Ai ke nau fakafehoanaki e potufolofolá ki he taha ‘o e ngaahi tu‘unga ‘ulungāanga mahu‘inga ‘o e ongoongoleléi pea alea‘i ‘a e founa te nau lava ai ‘o mo‘ui‘aki iá. Fakaafe‘i kinautolu ke vahevahe ‘enua ngaahi fakakaukau mo e toenga ‘o e kalasi Palaimeli.

Lomi‘i ‘i heni ke ma‘u ‘a e ngaahi fakatātaá.

Ako ma‘uloto ‘a e ngaahi potufolofolá

‘E tokoni ki he fānaú ‘a e sio ki he ngaahi fakatātaá mo e lau ma‘uloto ke nau ma‘uloto ai e potufolofolá.

Uike 3: 'Oku tupulaki 'Eku 'ofa kia Sīsū Kalaisí 'i he taimi 'oku ou lotu aí.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (lau mo alea'i 'a e ngaahi potufofoló): Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu iiki. 'Ai 'a e kulupu takitaha ke nau lau pea alea'i 'a e ngaahi potufofolola ko 'ení, fekumi pe ko e hā e me'a ne ako'i 'e he Fakamo'uí fekau'aki mo e lotú: 3 Nifai 18:19–20; Tokāteline mo e Ngaahi Fua-kavá 19:28, 38; 88:63–64. Fakamamafa'i ange na'e ako'i 'e he Fakamo'uí ke tau lotu ki he Tamai Hēvaní 'i Hono huafá pea te Ne tokoni'i kitautolu ke tau toe vāofi ange mo Ia.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (valivali ha fakatātā): 'Ai ke takitaha 'a e fānaú ha tatau 'o e fakatātā 'i he peesi 19 'i he tohi lēsoni 'a e nesilíi, *Vakai Ki Ho'omou Fānaui Iki*. Tuku ke valivali 'e he fānaú 'a e fakatātāá pea 'ave ia ki 'api ke vahevahe mo honau ngaahi fāmilí.

Poupou'i ke ma'u 'a e mahinó pea mo'ui-aki (alea'i 'a e lotú): Hiva'i ha fo'i hiva fekau'aki mo e lotú mei he *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, hangē ko e "Lotu 'a ha Kí'i Tamasi'i"

(*THF*, 6–7) pe "Punou Ho 'Ulú" (*THF*, 18). Talanoa ki he fānaú fekau'aki mo e tupulaki ho'o 'ofa ki he 'Eikí 'i he taimi 'okú ke lotu aí. Tā 'i he palakipoé ha saati 'oku kōlomu 'e fā. 'I 'olunga 'i he kōlomu 'uluakí, tohi'i ai 'a e *Ko 'Etau Tamai Hēvaní*. 'I 'olunga 'i he kōlomu uá, tohi'i ai 'a e *Fakamālō kiate Ia ko e ngaahi tāpuaki*. 'I 'olunga 'i he kōlomu hono tolú, tohi'i ai 'a e *Kole kiate Ia ha ngaahi tāpuaki*. 'I 'olunga 'i he kōlomu hono faá, tohi'i ai 'a e *The huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'emeni*. Kole ki he fānaú ke nau hiki 'i he'enau ngaahi kulupu fakakalasi 'a e ngaahi tāpuaki 'oku nau hounga'ia aí. Pea kole ki he kulupu takitaha ke vahevahe mai 'a e tāpuaki 'e taha 'oku nau hounga'ia aí pea hiki ia 'i he kōlomu 2. Ko hono hokó kole ki he fānaú ke alea'i 'i he'enau ngaahi kulupu fakakalasi 'a e ngaahi tāpuaki te nau lava 'o kole ki he Tamai Hēvaní pea hiki 'enau ngaahi talí 'i he kōlomu hono 3. Toe fakamanatu 'a e ngaahi sitepu 'o e lotú.

Ngaahi 'Ekitiviti Valivalí

'Oku 'ikai manako e fānaú kotoa 'i he valivalí. 'E 'i ai e ni'ihí 'e tā pē ha faka'ilonga 'e taha pe ua 'i he peesi. Ko e taumu'a 'o e ngaahi 'ekitiviti valivalí ke 'oange ki he fānaú ha fakatātā ke nau sio ki ai mei he lēsoní pea ke nau lava foki 'o 'ave ki 'api.

Tokoni: *Palani ho'o taimi fe'inasi'aki ke kau atu ki ai 'a e fānaui lalahi mo e fānaui iki. Hangē ko 'ení, 'i he uike 3 ko e 'ekitiviti 'uluakí 'oku lelei ange hono fakahoko mo e fānaui lalahi angé pea ko e 'ekitiviti hono uá 'oku fe'unga ia mo e fānaui iiki angé.*

Tokoni: *'I he taimi 'oku vahevahe ai 'e he fānaui 'a e founga te nau lava 'o mo'ui'aki ha tokātelinē, te ne fakama'u 'a e pōpoaki 'i honau lotó mo e fakaafe'i 'a e Laumālié. Hili ho'o ako'i ha tokātelinē, 'oange ha faingamālie ki he fānaui ke vahevahe 'a e founga te nau lava 'o fakahoko ai ia 'i he'enau mo'ui.*

Uike 4: 'Oku tupulaki 'Eku 'ofa kia Sīsū Kalaisí 'i he taimi 'oku ou ako ai 'a e folofolá.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (tā 'a e ngaahi fakatātā): Fai 'a e talanoa ki he faifakamo'uí 'a Kalaisí mo 'Ene tāpuaki'i 'a e kakaí 'i he 3 Nifai 17:7, 9–12, 20–24, pe fakaafe'i 'a e fānaui lalahi angé ke nau lau ia mei he folofolá. 'Ai 'a e fānaui ke nau tā ha fakatātā 'okú ne fakamatala'i ha me'a mei he talanoá. Fakamo'oni ki he tupulaki ho'o 'ofa kia Sīsū Kalaisí 'i ho'o lau e folofolá.

Poupou'i ke mo'ui'aki (hiva'i ha hiva mo alea'i e ngaahi potufofoló): Hiva'i 'a e "Fekumi Kei Si'i Ki he 'Eikí" (*THF*, 67). Fakamatala ki he fānaui te nau lava 'o ako ke toe

lahi ange fekau'aki mo Sīsū Kalaisi 'i hono lau pe fanongo ki he ngaahi folofolá. Pea fai 'a e talanoa ki hono tāpuaki'i 'e Sīsū 'a e fānaui 'a ia 'oku hā 'i he Ma'ake 10:13–16. Faka'ali'ali ha fakatātā 'o Sīsū 'i He'ene tāpuaki'i 'a e fānaui iki. 'Ai e fānaui ke nau fakakaukauloto ki he ongo te nau ma'ú kapau na'a nau 'i ai. Fakaafe'i ha fānaui 'e ni'ihí ke vahevahe 'enau ngaahi fakakaukaú. Fakamatala'i ange kiate kinautolu te nau toe ongo'i ofi ange ki he Fakamo'uí 'aki 'enau lau fekau'aki mo Ia 'i he ngaahi folofolá.

Ko e Misiona ‘o e Siasí ke Fakaafe‘i ‘a e Tokotaha Kotoa Pē ke Ha‘u kia Kalaisi

“Io, ha‘u kia Kalaisi, pea hoko ‘o haohaoa ‘iate ia” (Molonai 10:32).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatu heni ‘aki ‘a ho‘o fakakaukau pē ‘a‘aú. Palani ha ngaahi founa ma‘á e fānaú ke ‘ilo‘i ai mo tokoni ke mahino kiate kinautolu ‘a e tokātelinē pea nau mo‘ui‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako aí pea ‘e lava fēfē ke u tokoni‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Tokoni: ‘E ako lelei ange pea manatu‘i fuo-
loa ange ‘e he fānaú ‘a e lēsoni ‘i he taimi te ke faka‘aonga‘i ai ‘a e ngaahi fakatātaá mo e ngaahi nāunau kehe te nau lava mamata ki aí (vakai IUMF, 216, 223–24). ‘Oku hoko pē mo e fānaú ko e ngaahi fakatātā lelei ki he lēsoni. Fakakaukau ke fakaafe‘i mai ha faifekau taimi kakato ke ha‘u ki he Palaimeli pe ko e ‘ai ha tokotaha ‘i he fānaú ke teunga hangē ha faifekau kae ‘ikai ko hono faka‘ali‘ali ha la‘itā ‘o ha faifekau.

Uike 1: ‘E tokoni ‘a e muimui ‘i he palōfitá ke tau ha‘u kia Kalaisi.

Fakamahino‘i ‘a e tokātelinē (lau ha potu-folofola mo mamata ‘i he ngaahi fakatātaá): ‘Ai ‘a e fānaú ke nau tu‘u ki ‘olunga ‘o lau le‘o lahi fakataha ‘a e Tokātelinē mo e Ngaahi Fuakavá 1:38. Fakamatala‘i ange ko e kau palōfitá ko e kau tamaio‘eiki kinautolu ‘a Sīsū Kalaisi. Faka‘ali‘ali ‘a e fakatātā ‘o e Fakamo‘uí pea mo e palōfita lolotonga pea fakamatala ki he fānaú ko e taimi ko ia ‘oku tau muimui ai he palōfitá ‘oku tau muimui ‘ia Sīsū Kalaisi foki.

Poupou‘i ke mo‘ui‘aki (hiva‘i ha fo‘i hiva): Hiva‘i ‘a e veesi 9 ‘o e fo‘i hiva “Muimui He Palōfitá” (THF, 58–59). Vahevahe ‘a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea ‘ai ke nau fili ha me‘a ‘e taha pe ua kuo nau ako mei he kau palōfitá mo e kau ‘apostoló lolotonga e konifelenisi lahi. ‘Ai ‘a e kulupu ‘e taha ke nau fakatāta‘i ‘a e me‘a kuo nau akó. ‘Ai leva ‘a e toenga ‘o e kalasí ke nau mate‘i ‘a e me‘a ‘oku nau faí. Toe fai pē ki he kulupu takitaha, hiva‘i ‘a e tau ‘o e “Muimui He Palōfitá” kimu‘a he taimi ‘o e kulupu takitaha.

Uike 2: ‘Oku tokoni ‘a e vahevahe ‘o e ongoongolelé mo e ni‘ihi kehé ke nau ha‘u kia Kalaisi.

‘Ilo‘i ‘o e tokātelinē (lau ‘a e ngaahi potu-folofolá): Fokotu‘u ha fakatātā ‘o ha faifekau taimi kakato ‘i he palakipoé. Fakamatala‘i ange ki he fānaú te nau lau ‘a e ngaahi potufolofola fekau‘aki mo e ngāue fakafaifekau. Vahe ki ha kongá ‘o e fānaú ke nau lau ‘a e Mātiu 28:19–20 pea ko e kongá ‘e taha ‘o e kalasí ke lau ‘a e Tokātelinē mo e Ngaahi Fuakavá 133:37. Faka-afe‘i kinautolu ke ‘omai e ngaahi me‘a ‘oku nau ako fekau‘aki mo e ngāue fakafaifekau mei he ngaahi folofolá pea alea‘i ia mo e Palaimeli

fakalūkufua. Kole ki he fānaú ‘oku ‘i ai ha mēmipa honau fāmili ‘oku lolotonga ngāue fakafaifekau ke vahevahe ‘enau ongo fekau‘aki mo e ngāue fakafaifekau.

Poupou‘i ke ma‘u ‘a e mahinó pea mo‘ui-‘aki (alea‘i ‘a e ngāue fakafaifekau): ‘Ai ‘a e fānaú ke nau tu‘u ki ‘olunga pea hiva‘i ‘a e “‘Oku ou ‘Amanaki ‘e Ui Au Ke u ‘Alu ‘o Ngāue Fakafaifekau” (THF, 91). Fakamatala‘i ange ki he fānaú ‘oku fie ma‘u ‘e he Tamai Hēvaní ke malanga‘i ‘a e ongoongolelé ki he funga ‘o e māmaní kotoa pea te nau lava ‘o teuteu he taimi ni ke nau hoko ko e faifekau. Fa‘o ‘i ha ki‘i kato ‘a e ngaahi me‘a ko ia te ne fakamanatu ki he fānaú ‘a e ngaahi founa te nau lava ai ‘o teuteu ke ngāue fakafaifekau, hangē ko e ngaahi folofolá, sū ki he Sāpaté, foomu vahehongofulú pea mo ha la‘ipepa haati. ‘Ai ha toko taha ‘o e fānaú ke ne fili ha me‘a ‘e taha mei he kató peá ne vahevahe ‘a e founa ‘e lava ai ‘o tokoni ‘a e me‘a ‘okú ne fakaafonga‘i kiate kinautolu ke nau teuteu ke hoko ko ha kau faifekau.

Lomi‘i heni ke ma‘u ‘a e ngaahi kaati ‘oku hiki ai e leá.

Ako ‘o fakafou ‘i he toutou lea‘aki

‘Oku ako ‘a e fānaú ‘i hono toutou lea‘aki mo fakatukupaa‘i kinautolú. ‘Oku toutou lau ‘e he fānaú ‘a e potufolofolá pea fakatukupaa‘i kinautolu ke nau fokotu‘utu‘u ‘a e ngaahi fo‘i leá ‘i hono hokohoko totonú.

Uike 3: 'Oku tau ha'u kia Kalaisi 'aki 'etau fakatomala 'i he taimi 'oku tau fai ai ha fehālāki.

'Ilo'i 'o e tokātelinē (lau ha potufolofola): Faka'ali'ali ha fakatātā 'o Sīsū Kalaisi 'i he palakipoé. Tokoni 'i 'a e fānaú ke ako ma'uloto 'a e " 'Io, ha'u kia Kalaisi, pea hoko 'o haohaoa 'iate ia" (Molonai 10:32). Hiki 'a e fo'i lea takitaha 'o e potufolofolá 'i he la'ipepa 'e taha. Fakahokohoko kehekehe 'a e ngaahi la'ipepá 'i he palakipoé. 'Ai 'a e fānaú ke nau kumi 'i he folofolá pea mou lau fakataha ia. 'Ai ha taha 'o e fānaú ke ne kumi 'a e fo'i lea 'uluaki 'o e potufolofolá 'o fokotu'u ia 'i he palakipoé. Toe lau 'a e potufolofolá, pea fakaafē 'i 'a e tokotaha kehe ke ne kumi 'a e fo'i lea hokó. Toutou fai pē 'a e me'a tatau kae 'oua kuo hokohoko totonu 'a e ngaahi fo'i leá. Fakamatala'i ange ki he fānaú ko e ha'u kia Kalaisi 'oku 'uhinga ia ke te ma'u ha tui 'iate Ia, tauhi 'Ene ngaahi fekaú, fai ha ngaahi fuakava mo fakatomala 'i he taimi 'oku tau fai ai ha fehālāki.

Poupou'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki (alea'i e ngaahi fakatātā ke ako mei ai):

Fakamatala'i ange kiate kinautolu koe'uhí ko e Fakalelei 'a Sīsū Kalaisi, te tau lava 'o fakatomala 'i he taimi 'oku tau fai ai ha fehālāki. Kosi ha la'iva'e 'e fā mei ha la'ipepa pea 'i he la'iva'e takitaha tohi ai e ngaahi sitepu 'o e fakatomalá: (1) ongo'i lotomamá, (2) kole fakamolemolé, (3) fakatonutonu 'a e fehālaakí pea (4) 'oua 'e toe fai 'a e fehālaakí ko iá. Tuku 'a e ngaahi la'iva'é 'i he falikí ke hu'u ki he fakatātā 'o Sīsū Kalaisi, pea 'ai ha ni'ihí 'o e fānaú ke nau mui-mui ai. Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea 'oange ki he kulupu takitaha ha fakatātā 'okú ne fakamatala'i e me'a 'oku fie ma'u 'e ha

ki'i ta'ahiné/tamasi'i ke fakatomala mei ai. Hangē ko 'ení, " 'Oku talangata'a ha taha ki he'ene ongomātu'á 'aki hono 'aka'aka ha fo'ipulu 'i loto fale pea ne fahi'i ha me'a." Kole ange kiate kinautolu ke nau alea'i 'a e founga te nau fakahoko ai 'a e sitepu takitaha 'o e fakatomalá.

Lomi'i 'i heni ke ma'u 'a e la'i va'é.

Poupou'i ke Mo'ui'aki

'Oku ako 'a e fānaú 'i he taimi 'oku nau fakahaa'i ai 'a e founga te nau lava 'o faka'aonga'i ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'i he'enau mo'ui.

Tokoni: *Ko e ngaahi fakatātā ke ako mei ai ko e ngaahi me'a mo'oni ia 'oku hoko 'i he mo'ui 'a ia 'okú ne tokoni 'i 'a e fānaú ke nau fakakaukau ki ai pea alea'i 'a e me'a te nau lava 'o fai 'i he ngaahi tu'unga peheni (vakai, uike 3). 'E lava 'a e ngaahi fakatātā ke ako mei ai 'o tokoni ke fakahā 'a e founga hono faka'aonga'i 'o e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei 'i he mo'ui faka'ahó (vakai, IUMF, 198–99).*

Tokoni: *"'I he'etau fakahaa'i ko ia 'etau 'ofa kiate kinautolu 'oku tau ako'i, 'oku nau [pea te tau] toe fakaongoongo ange ai ki he Laumālié" (IUMF, 33). Te ke lava 'o fakatupulaki ho'o 'ofa 'i ho'o fānaú 'i ho'o lotu ma'anautolu takitaha, feinga ke 'ilo'i 'a e ngaahi me'a 'oku nau mānako ai mo e fie ma'ui, ui kinautolu 'aki honau ngaahi hingoá pea fakafanongo tokanga kiate kinautolu.*

Uike 4: 'Oku tokoni 'a e ngāue fakatemipalé kiate au mo hoku fāmilí ke mau ha'u kia Kalaisi.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (hiva'i ha fo'i hiva): Ako'i 'a e veesi ua 'o e fo'i hiva " 'Oku Ou Fie Sio he Temipalé" (THF, 99). Faka'ali'ali ha fakatātā 'o ha temipale 'oku fūfuu'i 'i mui 'i he ngaahi la'ipepa 'e valu. 'I he la'ipepa takitaha, tohi'i pe tā 'a e ngaahi me'a ko 'ení: ha fo'i haati, matapā 'oku fakaava, fo'i lea fuakava, fo'i lea talangofua, fo'i lea potu mā'oni'oni, fo'i lea sila, ko ha fakatātā 'o ha ki'i tamasi'i/ta'ahine pea mo ha fakatātā 'o ha fāmilí. Fakamatala'i ange ki he fānaú ko e ngaahi faka'ilonga 'eni ki ha fo'i hiva. Fakaafē'i kinautolu ke nau fanongo tokanga 'i ho'o hiva'i 'a e fo'i laine 'uluaki 'o e fo'i hiva. Fehu'i kiate kinautolu pe ko e fē faka'ilonga 'e 'alu mo e laine ko iá, pea fakaafē'i ha ki'i tamasi'i/ta'ahine ke to'o 'a e la'i pepa ko iá. Toe hiva'i fakataha mo e fānaú 'a e fo'i laine ko iá pea fakamatala'i hono 'uhingá. Te ke lava

fakaafē'i kinautolu ke nau fakatāta'i ha me'a fekau'aki mo e laine ko iá. Toe fai pē me'a tatau ki he laine takitaha 'o e fo'i hiva. 'I he taimi te ke to'o kotoa ai 'a e 'u la'ipepá mei he fakatātaá, hiva'i kakato 'a e fo'i hiva pea fakatātaai. Fakamatala'i ange ki he fānaú te nau lava 'o teuteu he taimi ni ke nau taau ke hū 'i he temipalé 'i he taimi te nau fu'u lahi ai pea te ne 'omai kinautolu ke nau toe ofi ange ai kia Sīsū Kalaisi.

Lomi'i 'i heni ke ma'u 'a e ng'ue faka'ti.

‘I he Taimi ‘Oku Tau Tauhi ai e Ni‘ihi Kehé, ‘Oku Tau Tauhi e ‘Otuá

“O ka mou ka ‘i he tauhi ‘o homou kāingá, ‘oku mou ‘i he tauhi pē ‘o homou ‘Otuá” (Mōsaia 2:17).

Tokoni: ‘Oku fie ma‘u e ngaahi talanoa ‘e ni‘ihi mei he folofolá ke fakatatau ki he ta‘u motu‘a ‘o e fānaú. I ho‘o ako‘i ‘a e talanoa ‘o e tangata Samēlia lelei ‘i he uike 1, ‘oku fu‘u mahu‘inga ‘aupito ke fakamahino ‘i kapau ‘oku fie ma‘u pe kole tokoni ha taha ‘oku ‘ikai te nau ‘ilo‘i, kuo pau ke ‘uluaki kole ‘e he ki‘i tamasi‘i ‘a e tokoni ‘a ha taha lahi falala‘anga.

Fakalahi e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatu heni ‘aki ‘a ho‘o fakakaukau pē ‘a‘aú. Palani ha ngaahi founa ke fakamahino‘i ai ‘a e tokātelinē ki he fānaú mo tokoni‘i kinautolu ke mahino pea nau mo‘ui‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako ai pea ‘e lava ke u tokoni‘i fēfē‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Uike 1 mo e 2: Na‘e ako‘i mai ‘e Sisū Kalaisi ‘a e founa ke tauhi ai e ni‘ihi kehé.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (kau ‘i hono fakatulama‘i ha talanoa): Fakamatala‘i ange ki he fānaú, na‘e ‘i ai e ‘aho ‘e taha na‘e fehu‘i ange ‘e ha tangata kia Sisū, “Ko hai hoku kaungā‘apí?” pea tali ange ‘e Sisū kiate ia ‘aki ‘Ene fai ha talanoa fakatātā ‘a ia ‘okú Ne ako‘i kinautolu ki he founa ke tauhi ai e ni‘ihi kehé. Fakaafe‘i ha fānaú ‘e ni‘ihi ke nau tui ‘a e fanga ki‘i teunga faingofua ke fakafongā‘i e kakai mei he talanoa fakatātā ‘o e Samēlia lelei: ko ha tangata fononga, kau kaiha‘a, taula‘eiki, tangata Livaite, tangata Samēlia, mo e tokotaha tauhi fale talifonongá. Fai ‘a e talanoá ‘i he lea pē ‘a‘au (vakai, Luke 10:30–37) pea tokoni ki he fānaú ke nau fakatāta‘i ia. Fehu‘i ki he fānaú: “Ko e hā ‘a e me‘a ‘oku ako‘i kinautolu ki ai ‘e he talanoa ko ‘enī fekau‘aki mo hotau kaungā‘apí? Ko hai kinautolu pea ko hai ‘oku totonu ke tau tokoni‘i?” Fakamatala‘i ange kiate kinautolu ‘e lava pē ke hoko ha taha ‘oku fie ma‘u tokoni ko hotau kaungā‘apí. Fakamatala‘i ange ki he fānaú te nau lava ‘o tokoni ki honau ngaahi kaume‘á mo e mēmipa ‘o e fāmilí ‘i he taimi kotoa pē, ka ‘oku totonu ke nau tokoni pē ki he kakai ‘oku ‘ikai te nau ‘ilo‘i kapau ‘oku nau ‘i ai mo e ongomātu‘á

pe ko ha taha lahi falala‘anga. Fakamo‘oni ‘oku ‘ofa ‘a Sisū Kalaisi ‘i he tokotaha kotoa pē pea ‘okú Ne fie ma‘u kinautolu ke tau tokoni‘i e tokotaha kotoa pē.

Poupou‘i ke mo‘ui‘aki (palani ‘a e ngāue tokoni ma‘á e fāmilí): Fakamatala‘i ange ki he fānaú ‘oku fie ma‘u kinautolu ‘e Sisū ke tokoni ki he ni‘ihi kehé, kau ai e kau mēmipa ‘i hotau ngaahi fāmilí. Kosi ‘a e fanga ki‘i siakale la‘ipepa iiki pea ‘oange ki he ki‘i fānaú takitaha ha ngaahi la‘ipepa. ‘Ai ke nau tā ha fofonga fiefia ‘i he la‘ipepa takitaha ke ma‘u ai ha ngaahi “Ngāue Tokoni Malimali.” Poupou‘i ‘a e fānaú ke nau fakahoko ha fanga ki‘i fakatātā nounou ‘o e ngāue tokoni ma‘á e mēmipa honau fāmilí lolotonga e uike ka hoko maí. Laku tavale mai ‘a e ngaahi fakakaukau fakataha mo e ngaahi ngāue te nau lava ‘o faí (hangē ko e tuku ha ki‘i tohi ‘ofa, fakamaau e ngaahi me‘ava‘ingá pe fakamaau e mohengá). ‘Ai e fānaú ke nau tuku ha ki‘i la‘ipepa “Ngāue Tokoni Malimali” ‘i he feitu‘u ‘e fakahoko ai ‘a e ngāue tokoni. Fakaafe‘i kinautolu ke kole ki honau ngaahi fāmilí ke kau fakataha mo kinautolu ‘i he ‘ekitiviti ko ‘enī. Poupou‘i ‘a e fānaú ke nau mateuteu ke vahevahe ‘i he Palaimeli he uike hoko maí ‘a e founa na‘e tokoni ai ‘enau ngāue ke ‘omai ha malimali ki he fofonga ‘o honau fāmilí.

Tokoni: ‘Oku lava ‘e he taimi fe‘inasi‘aki ‘o ‘omai ‘a e ngaahi faingamālie ke poupou‘i ai ‘a e polokalama Tui ki he ‘Otuá. ‘E tokoni ‘a e ‘ekitiviti ngāue tokoni ‘i he uike 1 mo e 2 ki hono fakakakato ‘a e ngaahi taumu‘a ‘i he peesi 8–9 ‘o e tohi fakahinohino Tui ki he ‘Otuá.

Fakakaukau ki he Ngaahi Talanoa ‘i he Folofolá

‘E tokoni ‘a e ngaahi teunga faingofua ‘oku tui faka‘ahó ke fakakaukau ai ‘a e fānaú ki he talanoa ko ‘eni he folofolá.

Poupou'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki (*lipooti 'o e ngāue tokoní*): Fakaafe'i 'a e fānaú ke toe fai 'a e talanoa 'o e tangata Samēlia leleí 'i he'enau lea pē 'anautolu. Faka'aonga'i pē 'a e teunga tatau na'e ngāue'aki 'i he uike kimu'á ke tokoni ke nau manatu'i. Pea 'oange ki he fānaú ha faingamālie ke lipooti 'enau "Ngāue Tokoni Malimalí" mei he uike kuo'osí. Ko e founga 'e

taha ke fai ai 'ení ko hono fa'u ha ve'eteka hangē ko 'ene'asi ko 'ení, pea kau ai e kalasi takitaha 'i ho'o lisi Palaimelí. Vilohi 'a e ve'eteká pea fakaafe'i 'a e toko taha pe ua 'i he kalasi 'oku tuhu ki ai e ve'eteká ke lipooti 'enau ngāue tokoni mo e founga 'okú ne tokoni'i ai kinautolu mo e ni'ihi kehé ke nau fiefiá. Toe fai pē ia 'o ka lahi e taimí.

[Lomi'i 'i heni ke ma'u 'a e ng'ue faka'tí.](#)

Uike 3: 'I he Taimi 'oku ou tokoni ai ki hoku fāmilí, 'oku ou tokoni ki he 'Otuá.

Fakamahino'i 'a e tokāteliné (*ako ma'uloto ha potufofolola*): Hiki 'i he palakipoé 'a e " 'O ka mou ka 'i he tauhi 'o homou kāingá, 'oku mou 'i he tauhi pē 'o homou 'Otuá" (Mōsaia 2:17) pea alea'i hono 'uhingá. Tokoni ki he fānaú ke ako ma'uloto ia 'aki hono vahevahe 'a e potufofololá mo e kalasí ki he kongá 'e ua pea lau 'a e kongá 'uluakí 'e he kongá 'o e fānaú (" 'O ka mou ka 'i he tauhi 'o homou kāingá") pea lau leva 'a e kongá hono uá 'e he toenga (" 'Oku mou 'i he tauhi pē 'o homou 'Otuá"). Toe fakahoko tu'o lahi ia.

Fakamanatu ki he fānaú ko e taimi 'oku tau ngāue ai ma'á e ni'ihi kehé, 'oku tau ngāue ma'á e 'Otuá.

Poupou'i ke mo'ui'aki (*alea'i e ngaahi faingamālie ngāue tokoni*): Tā ha uasi 'i he palakipoé. Vahevahe 'a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea vahe ange ki he kulupu takitaha ha taimi kehekehe 'o e 'ahó. Fakamatala'i ange ki he fānaú te nau lava 'o tokoni ki honau fāmilí 'i ha fa'ahinga taimi pē lolotonga e 'ahó. Lau 'a e kupu'i leá ni ki he fānaú, "Tick tock, tick tock, kuo taimi ke tau ngāue tokoní 'i he hoko 'a e _____!" Fakaafe'i 'a e kulupu ne vahe ki ai e taimi ko iá ke nau tu'u ki 'olunga pea tukuange ke nau vahevahe 'a e founga 'e taha te nau lava ai 'o tokoni ki honau fāmilí 'i he taimi ko ia 'o e 'ahó. Toe fai pē ia kae 'oua kuo kau kotoa e ngaahi kulupú.

Toe fakamanatu 'a e Tokāteliné

'E tokoni 'a e fakamanatu 'o e ngaahi tokāteliné 'i he ngaahi founga mālie, ke manatu'i ange ai 'e he fānaú 'a e me'a na'a nau akó.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (*hiva'i ha fo'i-hiva*): Hiva " 'I he'etau Tokoní" (*THF*, 108), Toe hiva e fo'i hivá, fetongi 'a e mēmipa kehe 'o e fāmilí ki he *fa'ē* (hangē ko 'ení, tamai, tokoua, tuonga'ane mo e tuofefine). Fakaafe'i 'a e fānaú ke faka'ali'ali ha ngāue te nau lava 'o fai ki he mēmipa ko ia 'o e fāmilí lolotonga 'enau hivá.

Tokoní: *'E hoko hono 'ai e fānaú ke nau kau mai 'i ha ngaahi founga kehekehe ke fakamānako ai 'enau akó. Feinga ke faka'aonga'i e ngaahi founga kehekehe ke vahevahe [fakakulupu] e fānaú, hangē ko e tuifio e tamaiki fefiné mo e tamaiki tangatá, kinautolu 'oku nau tui vala lanu tatau pe ko kinautolu 'oku hoko honau 'aho fa'ele'i 'i he kongá 'uluaki mo e kongá ua 'o e ta'ú.*

Uike 4: 'I he Taimi 'oku ou tokoni ai ki hoku kaungā'apí, 'oku ou tokoni ai ki he 'Otuá.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (*vakai ki he ngaahi sipinga 'o e faingamālie ke ngāue tokoní*): 'Ai ha taki 'i he Palaimelí ke hū mai ki he lokiakó 'okú ne fakatāta'a 'i 'a e fu'u ongosia lahi mo fu'u fie ma'u tokoni. Hangē ko 'ení, 'okú ne fakangangana'i ha me'a, 'i he'ene feinga ke to'o ha me'a 'oku fu'u lahi pe fakafiemālie'i 'o ha pēpē. 'Ai 'a e fānaú ke nau fokotu'u atu ha ngaahi founga te nau lava 'o faka'aonga'i honau "nima fie tokoní" ke tokoni'i ia. Toe fakamanatu ki he fānaú 'a e talanoa 'o e Samēlia leleí, na'e ako'i mai 'e Sīsū ke tau tokoni'i e ni'ihi kehé. Faka'ali'ali 'a e fakatātā 'o e fānaú 'oku nau fie ma'u tokoní. Fakakaukau ke faka'aonga'i 'a e ngaahi fakatātā mei he ngaahi fakatātā 'i he tohi lēsoni 'a e Palaimelí. Fakaafe'i 'a e fānaú ke nau vahevahe 'a e founga te nau lava 'o tokoni ai 'i he ngaahi me'a pehení. Toe lau 'a e kongá 'uluaki 'o e Mōsaia 2:17, pea 'ai 'a e fānaú ke nau toe lau 'a e kongá uá.

tokoni ai honau fāmilí poupou ki he kaungā'apí. Poupou'i kinautolu ke fakahoko 'a e ngāue tokoni ko 'ení fakataha mo honau fāmilí ha fa'ahinga taimi lolotonga e uiké. Faka'ali'ali 'a e ngaahi nimá 'i ha papa fanongonongo pe ko ha holisi 'e lava ai ke manatu'i 'e he fānaú 'a e ngaahi founga te nau lava ai 'o tokoní.

Poupou'i ke ma'u e mahinó pea mo'ui'aki (*hiva'i ha fo'i hiva*): Kole ki ha tokotaha he fānaú ke ha'u kimu'a pea fakatatau hono nimá mo ho nimá. Fakamatala'i ange 'oku si'isi'i ange hono nimá 'i ho nimá. Fai e ngaahi fehu'i hangē ko e, " 'Oku lava 'e hoku nima lahí 'o to'o hake 'a e ngaahi me'ava'ingá. 'E lava nai 'e ho ki'i nima si'isi'i 'o fai ia?" Fakakau e fānaú kotoa ke nau fakatatau honau ngaahi nimá mo e nima 'enau kau faiakó. Fakamatala'i ange kiate kinautolu 'e lava 'e honau ngaahi nimá 'o fai e ngaahi ngāue tokoni lahi neongo 'enau ikí. Hiva'i 'a e "Ko Hoku Ongó Ki'i Nima 'e Ua" (*THF*, 126). Fakaafe'i 'a e fānaú ke peluki honau nimá 'i mu'a 'iate kinautolu lolotonga 'enau hivá. 'I taimi te nau hiva'i ai 'a e fo'i lea *nimá*, 'ai ke hiki honau ongo nimá ki 'olunga pea toe peluki pē kinautolu.

Poupou'i ke ma'u 'a e mahinó (*palani 'a e ngāue tokoni ki he kaungā'apí*): 'Ai 'a e fānaú ke tā honau la'inimá 'i ha la'i pepa pea tohi'i honau "nima fie tokoní" ha founga 'e lava 'o

‘Oku Ou ‘Ilo ‘Oku Mo‘ui Hoku Huhu‘i

“Pea ko ‘eni, hili ‘a e ngaahi fakamo‘oni lahi kuo fai ‘o kau kiate iá, ko e fakamo‘oni fakamuimui taha ‘eni, ‘a ia ‘okú ma fai ‘o kau kiate iá: ‘Okú ne mo‘ui.” (T&F 76:22).

Fakalahi e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘oatu heni ‘aki ‘a ho‘o fakakaukau pē ‘a‘aú. Palani ‘a e ngaahi founa ke fakamahino‘i ai ‘a e tokāteliné ki he fānaú mo tokoni‘i ke mahino kiate kinautolu pea nau mo‘ui‘aki foki. Fehu‘i pē kiate koe, “Ko e hā e me‘a ‘e fai ‘e he fānaú ke nau ako ai pea ‘e lava ke u tokoni‘i fēfē‘i kinautolu ke nau ongo‘i ‘a e Laumālié?”

Tokoni: ‘Oku lelei ange hono ma‘u e tokanga ‘a e fānaú ‘i he taimi ‘oku faka‘aonga‘i ai ‘a e nāunau ‘oku nau lava ‘o sio ki ai. Fakakaukau ke faka‘aonga‘i ha ngaahi nāunau kehekehe kau ai ha ngaahi me‘a ‘okú te lava ala ki ai, ngaahi fakatātā ‘i he palakipoé, ngaahi kupu‘i lea, ngaahi papa tupenu sipi mo e fanga ki‘i tamapuá (vakai, IUMF, 102–104).

Tokoni: ‘Oku manatu‘i lelei ange ‘e he fānaú ‘a e me‘a na‘a nau akó ‘i he taimi ‘oku nau ako‘i ai ia ki he ni‘ihi kehé. Fakakaukau ki he ngaahi founa ke nau fakahoko ai ‘eni lolotonga e taimi fe‘inasi‘aki pe ‘i ‘api.

Uike 1: Na‘e ha‘u ‘a Sīsū Kalaisi ki he māmaní ‘o hangē ko e palōmesi na‘e fai ‘e he kau palōfitá.

‘Ilo‘i ‘a e tokāteliné (alea‘i e ngaahi ‘aho fa‘ēle‘i): Fehu‘i ki he fānaú: “Fakakaukau ki ha taimi na‘á ke fakamanatu ai ho ‘aho fa‘ēle‘i ‘i ha founa makehe. Ko e hā ‘a e me‘a na‘á ke fai?” Tuku ange ‘a e faingamālie ki ha ni‘ihi ‘o e fānaú ke nau talanoa fekau‘aki mo honau ‘aho fa‘ēle‘i. Fakamatala kiate kinautolu na‘e hanga ‘e he Tamai Hēvaní mo‘Ene Kau palōfitá ‘o tala ki māmani, mei he kamata‘anga ‘o taimí fekau‘aki mo e ‘alo‘i mahu‘inga ‘aupito ‘i he hisitōlia ‘o e māmaní—ko e ‘alo‘i ‘o Hono ‘Alo ko Sīsū Kalaisi. Fakamatala‘i ange ‘oku fu‘u mahu‘inga ‘a e pōpoaki ko ‘eni ‘a ia na‘e loto fiamālie ha kau palōfita ke foaki ‘enau mo‘ui ke fakamo‘oni ‘e ha‘u ‘a Kalaisi. ‘Ai ke angimui ‘a e fānaú ki he kupu‘i lea ko e “Na‘e ha‘u ‘a Sīsū Kalaisi ki māmani ‘o hangē ko e palōmesi na‘e fai ‘e he kau palōfitá.”

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó (fakatāta‘i e ngaahi talanoa mei he folofolá): Faka‘ali‘ali ‘a e fakatātā ‘o ha kau palōfita ‘e ni‘ihi ‘a ia ne nau ako‘i ‘a e hā‘ele mai ‘a Sīsū Kalaisi. Vahevahe ‘a e fānaú ki ha ngaahi kulupu pea ‘oange ki he kulupu takitaha ha kupu‘i folofola ‘a ia ‘okú ne fakamatala‘i ha me‘a na‘e hoko ‘i he akonaki ‘a ha palōfita ‘e taha. ‘Ai ke fetongitongi ‘a e ngaahi kulupú hono fakatulama‘i e ngaahi me‘a na‘e hokó (vakai, IUMF, 203–204) lolotonga ia ‘oku feinga e toenga ‘o e kau Palaimelí ke mate‘i pe ko hai e palōfita ‘oku fakatāta‘i. ‘E lava ke kau he kau palōfitá ‘a e Tu‘i ko Penisimaní (Mōsaia 2:1, 5–7; 3:5–8), ‘Apinetai (Mōsaia 12:1, 9; 15:1–2; 17:1, 8–10), mo Samuela ko e tangata Leimaná (Hilamani 14:1–5; 16:1–2). Fakamo‘oni‘i na‘e ha‘u ‘a Sīsū Kalaisi ki he māmaní pea kuo fakakakato ‘a e ngaahi kikite kau kiate Iá.

Uike 2: Ko e Sīsū Kalaisi ko e Fakamo‘ui ‘o e Māmaní.

Poupou‘i ke ma‘u e mahinó pea mo‘ui‘aki (alea‘i e ngaahi fakatāta‘i mo e me‘a ke fai ‘aki e akó): ‘Omai ha puha ‘e fā kuo‘osi kofu-kofu hangē ha me‘a‘ofá. ‘Oku totonu ke fa‘o ‘i he puha takitaha ha fakatātā pe ko ha me‘a ‘okú ne fakafongā‘i ‘a e ngaahi me‘a ko ‘eni ne hokó mo ha la‘ipepa ‘oku ‘i ai ha fakamatala ‘o e tāpuaki pe me‘a‘ofa ‘okú ne fakafongā‘i:

- Me‘a na‘e hokó: ‘alo‘i ‘o Sīsú; me‘a‘ofa: “Na‘e ‘omai ‘e he Tamai Hēvaní Hono ‘Alo Pē Tahá ke hoko ko hotau Fakamo‘ui.”
- Me‘a na‘e hokó: ko e Malanga ‘i he Mo‘ungá; me‘a‘ofá: “Na‘e ako‘i mai ‘e Sīsū Kalaisi ‘a e founa ke tau mo‘ui angatonu aí.”
- Me‘a na‘e hokó: Ko e lotu ‘a e Sīsū ‘i Ketisemaní; me‘a‘ofá: “Kuo fai ia ‘e Sīsū Kalaisi ke malava ‘o fakamo‘ui kinautolu mei he angahalá.”

• Me‘a na‘e hokó: Ko e Toetu‘ú; me‘a‘ofá: “Kuo fai ia ‘e Sīsū Kalaisi ke malava ke tau toetu‘u.” ‘Omi ha fānaú kehekehe ke nau to‘o e kofu-kofu ‘o e puha takitaha pea alea‘i e founa ‘oku tāpuekina ai kinautolu ‘e he ngaahi me‘a‘ofa takitaha.

Poupou‘i ke mo‘ui‘aki (tohi pe tā fakatātā): Alea‘i e ngaahi founa ke foaki ai ‘a e ngaahi me‘a‘ofa ki he Fakamo‘ui‘aki hono tokoni‘i e ni‘ihi kehé pea fakaha‘i ‘etau ‘ofa kiate kinautolu (vakai, Mātiu 25:40). ‘Oange ki he fānaú takitaha ha la‘ipepa pea fakaafē‘i kinautolu ke tohi pe tā ‘a e me‘a‘ofa ‘e taha te nau foaki ki he Fakamo‘ui. Pea ‘ai ke nau pelu vaeua ‘a e la‘ipepá pea teuteu‘i ‘a tu‘a ke hangē ha me‘a‘ofá.

Uike 3: 'E i ai e 'aho 'e toe foki mai ki he māmaní 'a Sīsū Kalaisi.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (lau 'a e ngaahi potufolofolá mo fakafaiva'i): Fakamatala'i ange ki he fānaú te nau lipooti 'a e ongoongo lelei ko ia 'e 'i ai e 'aho 'e toe foki mai 'a Sīsū Kalaisi ki he māmaní 'i ha 'aho. Fili 'a e fānaú 'e toko ua ke pehē pē ko e ongo faiongo-ongo TV pe nusipepa te na fehu'i ki he kalasi takitaha ha ngaahi fehu'i. 'Oange ki he kalasi takitaha 'a e fehu'i 'e taha pe ua mo e tokoni fakafolofola ko 'ení mo ha ki'i miniti si'i ke nau teuteu ai: Ko e hā ha ni'ihī 'o e ngaahi fakailonga 'o e Hā'ele 'Anga Ua mai 'a Sīsū? (Siosefa Sāmita—Mātiu 1:28–29); Te Ne ha'u fēfē? (Mātiu 24:29–31); Te Ne ha'u 'a fē? (Mātiu 24:36, 42, 44); Ko e hā e me'a 'e hoko ki he kakai angatonú 'i he taimi 'e hā'ele mai ai? (T&F 88:96–97); Ko e

hā e me'a 'e hoko ki he pule'angá hili 'Ene hā'ele mai? (Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:10; T&F 29:11; 45:58–59); 'E fēfē 'a e fanga monumanú hili 'Ene hā'ele mai? ('Īsaia 11:6–9; Hōsea 2:18). 'Ai 'a e toko ua na'á na fakatāta'a 'a e ongo faiongoongó ke na fetongitongi ho'o 'eke 'o e ngaahi fehu'i pea 'ai ke tali 'e he kulupu takitaha.

Poupou'i ke mo'ui'aki (alea'i mo hiva): Alea'i fakataha mo e fānaú 'a e founga te tau lava ai 'o mateuteu ki he toe hā'ele mai 'a Sīsū. Fakamamafa'i kiate kinautolu kapau te tau mo'ui angatonu, 'oku 'ikai fie ma'u ke tau ilifia. Fakafe'i kinautolu ke alea'i 'eni mo 'enau mātu'á 'i 'api. Hiva'i 'a e " 'O Ka Ne Ka Toe Ha'ú" (THE, 46–47).

Tokoní: *Palani ho'o taimi fe'inasi'aki ke kau ki ai 'a e fānaú lalahi mo e fānaú ikí. Hangē ko 'ení, ko e 'uluaki ekitiviti 'i he uike 3 'e sai ange ia ki he fānaú lalahi angé. Palani e ngaahi founga 'e lava ai ke fai e 'ekitiviti ko 'ení ki he fānaú iiki angé.*

Uike 4: Te u lava 'o toe nofo fakataha mo Sīsū Kalaisi.

Poupou'i ke ma'u e mahinó (kau 'i ha 'ekitiviti fakatu'asino): Ki mu'a pea kamata 'a e Palaimelí, fakapipiki 'i he lalo seá 'a e fanga ki'i la'ipepa 'oku hiki ai e taha 'o e ngaahi me'a ko 'ení: papitaiso, hilifakinima, lotu, efiafi fakafāfāfā 'i 'apí, ma'u 'o e sākalamēnití, ma'ulotu, pea mo e mali temipalé. Fokotu'u ha fakatātā 'o e fo'i māmaní 'i he tafa'aki 'e taha 'o e lokiakó pea mo ha fakatātā 'o Sīsū Kalaisi 'i he tafa'aki 'e taha 'o e lokiakó. Kole ki ha taha 'o e fānaú ke puna mei he fakatātā 'e tahá ki he fakatātā 'e tahá. Fakamatala'i ange kiate kinautolu 'oku 'i ai 'a e ngaahi sitepu kuo pau ke tau fai ke tau toe nofo fakataha ai mo Sīsū pea mo e Tamai Hēvaní. 'Ai 'a e fānaú ke nau vakai pe te nau ma'u ha la'ipepa 'oku fakapipiki 'i honau lalo seá takitaha. Fakafe'i kinautolu 'oku 'i ai 'enau la'ipepá ke ha'u taha taha kimu'a 'o fakamatala ki he founga te nau toe ofi ange ai kia Kalaisí 'i hono fai 'o e me'a 'oku hiki he ki'i la'ipepá. Tuku 'a e la'ipepá 'i he falikí 'i he vaha'a 'o e ongo fakatāta'a. Hoko-hoko atu pē kae 'oua kuo fa'u 'e he fanga ki'i la'ipepá ha halanga 'i he lokiakó. Fakafe'i ha taha 'o e fānaú ke lue mei he fakatātā 'o e fo'i māmaní ki he fakatātā 'o e Fakamo'uí, 'o lue pē 'i he ngaahi la'ipepá. Poupou'i 'a e fānaú ke fai ma'u pē 'a e me'a 'oku totonú koe'uhí ke nau lava 'o nofo 'i he hala 'e lava ai ke nau toe foki 'o nofo fakataha mo e Sīsū Kalaisí.

Poupou'i ke mo'ui'aki (tā fakatātā mo vali-vali): 'Ai 'a e fānaú ke tā honau la'iva'é 'i ha la'ipepa kehe pea tohi'i pe tā 'i he la'iva'é takitaha 'a e sitepu 'e taha te nau fai ke toe nofo fakataha ai mo Sīsū Kalaisí. 'Ai ke tā le'osi'i pē

'a e fo'i hiva "Te u Muimui he Palani 'a e 'Otuá" (THE, 86–87) lolotonga 'oku nau valivalí. Poupou'i 'a e fānaú ke 'ave 'enau tāvalivalí ki 'api pea vahevahe ia mo honau ngaahi fāfāfā.

Tokoní: *Ke fakahaa'i ho'o 'ofa kiate kinautolu 'okú ke ako'i, 'oange ha ngaahi lea 'ofa ke fakamālō'ia 'i 'a e ngāue ne fai 'e he fānaú. Hangē ko 'ení, te ke lava 'o pehē, "Fakamālō atu kiate koe ho'o vahevahe fekau'aki mo ho fāfāfā," 'o 'ikai ko e fanga ki'i lea ko ia hangē ko e "ngāue lelei ia" pe "mālo 'aupito."*

Ngaahi 'Ekitiviti Fakatu'asino 'Uhingamālié

'Oku ako 'a e fānaú 'o fakafou 'i he ngaahi 'ekitiviti 'uhingamālié. 'I he ngaahi 'ekitiviti ko 'ení 'e to'o 'e he fānaú 'a e ngaahi sitepu 'a ia te ne fakafofonga 'i 'a e ngaahi me'a te nau lava 'o fai ke vāofi ai mo Kalaisí.

Fakakaukau ki ha ngaahi founga 'e lava fakakau ai 'a e tokolahi taha 'o e fānaú te ke lavá.

Tokoni: *'E lava 'o tokoni e mūsika ki he fānaú ke nau manonga hifo pea mateuteu ke fanongo mo ako. Hangē ko 'enī, te ke lava 'o hiki ho nimá ke mā'olunga pea talaange ki he fānaú ke siofi ho nimá lolotonga 'enau hivá. Talaange ko e ma'ulalo ange ho nimá, 'oku totonu ke nau hiva le'osi'i ange pe māmālie ange. Fakamālo kiate kinautolu 'i he'enau 'apasiá.*

Tokoni: *'Oku 'ikai fie ma'u ia ke ke hoko ko ha punake taukei pe ma'u ha le'o faka'ofo'ofo ke fakamānako mo 'uhingmālie e hivá 'i he Palaimelí.*

Founga hono Faka'aonga'i 'o e Mūsiká 'i he Palaimelí

Ko e taumu'a 'o e mūsiká 'i he Palaimelí ke ako'i e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisi ki he fānaú. 'Oku hanga 'e he ngaahi hiva 'a e Palaimelí 'o ngaohi ke toe fakalata ange hono ako 'o e ongoongolelei, fakaafe'i e Laumālié mo ngaohi ha 'ātakai 'o e 'apasia mo ha 'ātakai 'o e ako.

Faka'aonga'i e ngaahi mūsika teuteú ke ne 'omai e 'ātakai 'apasiá mo fakaafe'i e Laumālié

'Oku fa'u 'e he mūsika teuteú ha 'ātakai 'o e 'apasiá mo tokoni'i e fānaú ke nau mateuteu ke ako 'a e ongoongolelei. 'Ai ke tā e mūsiká kimu'a he a'u mai 'a e fānaú.

Fakaafe'i 'a e fānaú ke nau kau atu 'i he hiva teuteú 'aki 'enau hiva lolotonga ia 'oku hū atu e fānaú kehé ki he loki Palaimelí. Hangē ko 'enī, te ke lava 'o hiki ho nimá ki 'olunga pea talaange ki he fānaú 'i he taimi 'e ava hake ai

ho nimá 'oku totonu ke nau hiva le'osi'i, pea ko e taimi 'e tāpuni ai ho nimá 'oku totonu ke nau ngūngū'i pē 'a e fasí.

Hiva'i ha hiva na'e ako 'e he fānaú lolotonga e taimi teuteú; 'e lava 'o tokoni 'eni kiate kinautolu ke nau 'ilo 'a e fasí. Kumi e fo'i hiva pea ngūngū'i 'a e fasí kiate kinautolu. Kole leva kiate kinautolu ke nau ngūngū'i fakataha 'a e fasí mo koe.

'E lava ke fakakau 'a e fānaú 'i he mūsiká mei he 'uluaki momeniti pē 'oku nau hū atu ai ki he Palaimelí.

Faka'aonga'i 'a e mūsiká ke ako'i 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei

Tokoni ke mahino ki he fānaú 'oku 'ikai ko 'enau ako pē ha fo'i hiva ka 'oku nau ako foki ha tefito'i mo'oni 'o e ongoongolelei (vakai, *THF*, iii). Fai 'a e ngaahi fahu'i pe tokoni'i kinautolu ke tuku taha 'enau tokangá 'i he tefito'i mo'oni na'e ako'i 'i he hiva 'o fakafou 'i ha 'ekitiviti faingofua hangē ko hono lau pe ko e tu'o filia 'eni 'enau hiva'i ha fo'i lea pe konga lea (vakai ki Fēpueli ki he ngaahi tokoni ma'á e fai hiva).

'E lava ke fakamo'oni 'a e fānaú 'i he'enau hiva (vakai, Sānuai, uike 1). Fakamanatu ki he fānaú ke nau tangutu hangatonu ki 'olunga pea hiva 'aki honau ngaahi le'o lelei tahá. Vikia e fānaú pea fakamālo kiate kinautolu 'i he taimi 'oku nau hiva lelei aí.

Ko 'Eku Palani ke Ako'i ha fo'i Hivá

Ako hiva 'i 'Api

Ke ola lelei hano ako 'o ha hiva, kuo pau ke ke 'ilo'i 'e koe 'a e hivá. Ako hiva 'i 'api koe'uhí ko e taimi te ke ako'i ai e fānaú te ke lava 'o sio kiate kinautolu kae 'ikai ko ho'o tohí.

'Ilo e hivá: Ako, Ako, Ako 'a e Hivá

Fehu'i kiate koe:

1. Ko e hā e founga te u lava ai 'o tohoaki'i e tokanga 'a e fānaú?
2. Ko e hā 'a e ngaahi fehu'i te u lava 'o fai ke tokoni ke mahino ki he fānaú 'a e pōpoaki 'o e ongoongoleléi he fo'i hivá?
3. Ko e hā e fakamo'oni te u lava 'o fai ki he fānaú 'a ia te ne fakamālohia ai kinautolú?

Founga ke ako'i ha hivá

'I ho'o palani ko ia ke ako'i ha hivá, fehu'i pē kiate koe 'a e ngaahi fehu'i ko 'ení: Ko e hā e founga te u lava ai 'o tohoaki'i e tokanga 'a e fānaú? Ko e hā 'a e ngaahi fehu'i te u lava 'o 'eke ke tokoni ki he fānaú ke mahino 'a e pōpoaki 'o e ongoongoleléi 'i he fo'i hivá? Ko e hā 'a e fakamo'oni te u lava 'o tuku ki he fānaú 'a ia te ne fakamālohia kinautolu? (Vakai, *THF*, 300.)

Hiva'i ma'u pē ki he fānaú 'a e ngaahi lea 'o ha hiva fo'ou—'oua te ke lau peé. 'Oku tokoni 'eni ke fakafehokotaki 'e he fānaú 'a e fasí ki he ngaahi leá. 'Oku ako 'e he fānaú ha hiva 'aki 'enau toutou fanongo mo hiva 'aki iá. 'Oku 'ikai

fie ma'u ia ke nau lau 'a e hivá ke nau ako ai ha hiva. Hangē ko 'ení, te ke lava 'o fakaafe'i 'a e fānaú ke nau angimui ki ho le'ó. Ala ki ho telingá pea 'ai e fānaú ke nau fanongo ki ha ki'i konga lea pe laine lolotonga ho'o hivá. Pea faka'ilonga kiate kinautolú 'i he taimi 'oku hoko ai honau taimi ke hiva'i fakafoki atu e fo'i lainé kiate koé. Hiva'i e fo'i laine 'e ua 'i he founga ko 'ení pea toutou hiva'i kinautolu kae 'oua kuo 'ilo'i kinautolu 'e he fānaú. Toe fai pē pehē mo e laine 'e ua hono hokó (pea mo e laine 'e ua hono hokó, 'o pehepehé ai pē) kae 'oua kuo nau ako kotoa 'a e fo'i hivá.

Toe fakamanatu e ngaahi fo'i hivá ke ako mo ma'u ai 'enau fiefiá

Fakakau 'a e fānaú 'i hono fili e ngaahi hiva ke toe fakamanatú. Hangē ko 'ení, 'oange ki he fānaú takitaha ha pepa haati pea kole kiate kinautolu ke tohi honau hingoá mo ha fo'i hiva Palaimeli 'oku nau sai'ia ai. Fa'o 'a e ngaahi fo'i haati 'i ha fa'o'anga me'a 'oku fakahingoa ko e

"Ngaahi Hiva 'o e lotó," pea 'ai e fānaú ke nau fili ha ni'ihiki ke hiva'i. Fakamatala'i ange ki he fānaú 'e lava pē ke hoko e ngaahi hiva 'o e Palaimeli ko ha fakafiemālie, fakahinohino mo ha ue'i fakalaumālie pea te tau lava 'o hiva'i kinautolu 'i he taimi kotoa pē, 'i he feitu'u kotoa pē.

Faka'aonga'i e hivá ke fakakau ki ai e fānaú pea fakatāta'a'i 'a e hivá

'Oku tokoni ke ako vave ange 'e he fānaú e hivá 'i hono fakatāta'a'i 'o e hivá. Te ne lava foki 'o puke 'enau tokangá. Fakapapau'i 'okú ke faka'aonga'i ha ngaahi fakatāta fe'unga. Ko e ngaue 'a e nimá 'i he ngaahi lea pau pe konga lea 'e lava pē ke taau ia ke faka'aonga'i 'i ha fa'ahinga hiva (vakai, ki Sānuali ki he ngaahi tokoni ma'á e fai hivá). Hangē ko 'ení, 'i he taimi te mou hiva'i ai 'a e " 'Oku Ongó 'a e 'Ofá" (*THF*, 42–43), fakamatala'i ange ki he fānaú ko e taimi kotoa pē 'oku nau hiva ai 'a e fo'i lea 'ofá 'oku totonu ke 'ai honau nimá ki honau fatafatá.

'Oku 'i ai 'a e ngaahi 'ekitiviti fakamānako 'i he *Tohi Hiva 'a e Fānaú*. 'Ai ke mou fiefia ai pea 'e fiefia ai e fānaú. Hangē ko 'ení:

- Hiva'i 'a e " 'Ulu, Uma, Tui mo e Va'e" (*THF*, 129) fakataha mo e fānaú 'i he vave angamaheni pea fakalotolahi'i kinautolu ke nau hiva fakataha mo koe 'i ho'o hiva'i ke toe vave angé.
- Hiva'i 'a e " 'Oku ou 'Amanaki 'e Ui Au Ke u 'Alu 'o Ngāue Fakafai'ekau" (*THF*, 91). Fakafai'ekau 'a e fānaú iiki angé ke 'ai pē ke pehē 'oku nau heka hoosi mo to'o ha Tohi 'a Molomona ki he kakai 'oku nofo mama'ó. (Te nau lava pe 'o 'ai ke hangē 'oku nau puna 'i ha vakapuna pe heka ha lēlué.)

Tokoni: *Ko hono fakaaonga'i totonu 'o e ngaahi hivá te ne fakafai'ekau 'i mai e Laumālie. 'I he taimi 'oku 'osi ai hono hiva'i ha fo'i hiva, fakamanatu ki he fānaú ko e taimi 'oku nau ongo'i ai 'a e 'ofá mo e nongá, 'oku tokoni'i kinautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oni ke nau 'ilo'i e mo'oni.*

'Oku ou 'Ilo 'Oku 'Ofa Hoku Fakamo'uí 'Iate Au

The loto-'apasia ♩ = 120-132

Fakaleá mo e tu'ungafasí 'e
Tami Jeppson Creamer mo Derena Bell

1. 'I ha fei - tu - 'u fa - ka -
2. No - fo 'ihe fei - tu'u faka -

'o - fo - 'o - fá, Ha - 'u e fā - naú kia Si - sū.
'o - fo - 'o - fá, Ngaa - hi a - ko ki - a Si - sū.

Tā - pu - a - ki - 'i ki - na - u - to - lú. Ta - ngi Ho - no fo - fo -
Ta - ki e mā - tu - 'á moe fai - a - kó, Hu - hu - lu ho - ku ha -

ngá. Na - 'á Ne 'o - fa 'i he fa - na - ú
lá. — Ta - kai - 'i au 'e - he Faka - mo - 'u - í,

Ka - u ai - pe mo aú. Te - 'e - ki keu fe - o -
O - ngo - 'i 'Ene 'o - fá. Mui - mu - i 'i Ho - no

hi mo I - á, Ka 'o - kú Ne mo - 'o - ní.
 'a - lu - 'a - ngá, — Ki he Ta - mai 'i la - ngí.

'Okú Ne mo - 'uí! Mui - mu -

i 'i he tu - í. Foa - ki ho -

ku lo - tó. 'O - fa mai 'ae Faka - mo - 'u - í.

mp

'O - fa mai 'ae Faka - mo - 'u - í.

p

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISI
'O E KAU MĀ'ONI'ONI
'I HE NGAAHI 'AHO
KIMUI NĪ

Pulusi 'e he Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī

© 2009 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma 'u 'a e ngaahi totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he USA. Fakangofua 'i he Lea Faka-Pilitāniā: 5/07
Liliu 'o e 2010 Outline for Sharing Time and the Children's Sacrament Meeting Presentation. Tongan. 04763 900

Ngaahi Fakatātaā: Takafi 'i mu'ā: 'Ofa Haohaoā, fai 'e Del Parson, © Del Parson. Peesi 3: *Sione Papitaiso 'i hono Papitaiso 'o Sīsū*, fai 'e Harry Anderson, © IRI; *Kalaisi mo e Longa'ifānu 'i he Tohi 'a Molomonā*, fai 'e Del Parson, © 1995 Del Parson; *Ko e 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Mai*, fai 'e Gary Kapp, © Gary Kapp—'oua na'a hiki hano tatau. Peesi 9: *Ko e Ngaahi Holi 'o Hoku Lotō*, fai 'e Walter Rane, 'i he angalelei 'a e Musiume Hisitōlia 'a e Siasi. Peesi 14: *Fakamo'ui 'e Sīsū 'a e Kui*, fai 'e Carl Heinrich Bloch, ngāue 'aki 'a e fakangofua 'o e National Historic Museum 'i Frederiksberg 'i Hillerod, Denmark. Peesi 15: *Sione Papitaiso 'i hono Papitaiso 'o Sīsū*, fai 'e Harry Anderson, © IRI; *Ke 'Alu 'A Kimoutolu*, fai 'e Harry Anderson, © IRI. Peesi 17: *Tāpuaki 'i 'e Sīsū 'a e 'Ofefine 'o Sailosi*, fai 'e Greg K. Olsen, © 1990. Takafi 'i mu: 'I *Hono Lalo Kapakaū*, fai 'e Jay Bryant Ward, © 2004 Jay Bryant Ward.

TONGAN

